

שימוש חשמל בשבת

מוני מים, מכתב לגאון הרב
אליהו אברג'ל שליט"א

מוני מים, פסק הגאון הרב
אליהו אברג'ל שליט"א

שאול דוד בוצ'קו
ראש ישיבת ההסדר היכל אליהו

ספריית עץ חיים

ניתן להשיג את החוברת:

ישיבת היכל אליהו

כוכב יעקב 90622, טל' 02-6550500, פקס' 02-9972115
hesder@gmail.com • www.toraisrael.com

©

כל הזכויות שמורות למחבר - תשע"ט - 2019
חל איסור לצלם מן הספר למטרות מסחריות.
מותר לצלם לצורך לימוד.

עימוד ועיצוב: אדרת מורגנשטרן

תוכן עניינים

- שימוש בחשמל בשבת7
1. מבוא - השימוש היומיומי בחשמל7
 2. שאלת החשמל בשבת8
 3. סערת מוני המים החדשים9
 4. דעת הרב עמאר שהפעלת חשמל אסורה10
 5. איסור מכה בפטיש11
 6. דעת המשפטי עוזיאל שחייב משום מכה בפטיש13
 7. דעת החזון-איש שחייב משום בונה וסותר15
 8. יש 39 תולדות כפול 39 אבות - אולי גם החשמל ביניהם!?. 16.
 9. דעת הגאון הרב שלמה זלמן אוירבך18
 10. הפעלת החשמל היא שימוש ולא יצירה19
 11. ראיה להיתר מכוס של פרקים22
 12. האם הגבהת קביים היא תיקון מנא?23
 13. גדר מלאכה בשבת - התקדמות ויצירה25
 14. עיון במלאכות שלכאורה אינן מתיישבות עם יסוד זה27
 15. הפעלת החשמל אינה מלאכה המתקיימת29
 16. איסור חשמל בשבת משום איסור מוליד31

17. מוליד בהדלקת אש 31
18. דעת הרמב"ם על איסור הולדת אש 33
19. מקורות נוספים לאיסור מוליד 35
20. פסיקת המחבר והרמ"א באיסורי מוליד השונים 37
21. דעת הרב אוירבך שאין לחשוש בחשמל לאיסור מוליד 40
22. הכרעת הרב שלמה זלמן אוירבך להלכה 42
23. הסיבות לאסור למעשה את השימוש בחשמל בשבת 42
24. מסקנת ההלכה 45
25. הנהגת הדין בשעת הדחק 47
26. סיכום ומסקנות 49
- מוני מים, מכתב לגאון הרב אליהו אברג'ל שליט"א 51
- מוני מים, פסק הגאון הרב אליהו אברג'ל שליט"א 60

שימוש בחשמל בשבת¹

1. מבוא - השימוש היומיומי בחשמל

נושא השימוש בחשמל בשבת מהוה כר נרחב לדיון, ועסקו בו רבים מגדולי הפוסקים בדורות האחרונים. מדוכה זו הועלתה לפתחם של הפוסקים כבר בראשית גילוי הכח החשמלי מאז שהתבררה האפשרות לרתום את כח החשמל לפעולות שונות כמו תאורה או הגברת קול, אולם בדורנו התרבו והתפשטו השאלות הרבה מעבר לכך, לכל תחומי החיים. מיום ליום משתכללים אמצעי הטכנולוגיה וככל שעובר הזמן ישנם יותר ויותר דברים המופעלים בכח החשמל עד כי לא ירחק היום בו אי אפשר יהיה ללכת צעד בלי להפעיל ציוד חשמלי או אלקטרוני כלשהו. גם השינויים בדרכי הפעולה של מכשירי החשמל השונים מחייבים בחינה מחודשת של יסודות הדין ההלכתיים ושל בירור המציאות בשטח.

כיום השימוש בחשמל ואלקטרוניקה אינו מיועד רק לצרכי נוחיות שאפשר לוותר עליהם, אלא גם לדברים הבסיסיים ביותר. לאחרונה שהיתי בבית מלון בחו"ל וכל פעולה היתה כרוכה בהפעלת חשמל כלשהי - אם זה החדר שנפתח רק על ידי כרטיס מגנטי, האור שנדלק במסדרון כשעוברים בו, או המים שזורמים רק אחרי שנוכחות הידיים מתחת לברז מובחנת על ידי חיישן אלקטרוני. ישנם בניינים רבים בחו"ל בהם אי אפשר להיכנס לבנין אם לא מקיישים קוד אלקטרוני בפתח הבניין. יהודים שגרים בבניינים אלו כלואים בשבת מבלי יכולת להיכנס לביתם והשכנים לא תמיד

1. מבוסס על שיעור בעל פה שנמסר בישיבה. השיעור שוכתב ואחר כך עובד ונערך למאמר כתוב על ידי הרב יצחק קושלבסקי ורוב ההערות מפרי עטו.

מאפשרים להתקין מתקן שאין בו בעיה של חילול שבת. אך גם מי שאינו אורח במלון ואינו מתגורר בחו"ל אינו יכול לברוח משאלות אלו. כיום ברוב הבניינים מותקנים מדי מים אלקטרוניים שבהם כל פתיחה וסגירה של ברז בבית נרשמת במעין מחשב זעיר המודד את כמות המים בהם האדם השתמש, ונתונים אלו נשמרים ומוזנים באופן אוטומטי למחשב מרכזי, לעתים קרובות בשבת עצמה. אדם נכנס לחדר בו מופעל מזגן לקירור או לחימום, כניסתו לחדר, פתיחת הדלת או החלון וסגירתם, ואפילו עצם הימצאותו בחדר מוסיפים חימום או קירור לחדר ומשפיעים על פעולת המזגן במישרין או בעקיפין. כיוצא בדבר, פתיחת מקרר משפיעה על התרמוסטט שלו ובכך על הפעלת או הפסקת המנוע. כן מצוי הדבר גם בשתיה ממתקן מים קרים, כאשר השתיה גורמת לתוספת של מים שאינם קרים למכשיר, ולהפעלת המנוע של המכשיר שמתאמן לקררם. (בישיבה קנינו מכשיר מים קרים עם הכשר מיוחד לשבת כדי להניח דעת החוששים, אף שלדעתי אין צורך בזה).

2. שאלת החשמל בשבת

ומכאן עולה השאלה, הפעלת חשמל בשבת - האם יש בה איסור או לאו, ואם כן, מהו האיסור ומהם גדריו? ברור הדבר שאם על ידי הפעלת החשמל מתבצעת אחת מל"ט מלאכות האסורות מהתורה או אחד מכל האיסורים מדרבנן, אסורה ההפעלה לחלוטין, הואיל ולחיצת הכפתור נחשבת למעשה גמור ולמלאכת מחשבת.² השאלה היא מה הדין במקום שהתוצאה של

2. עיין באנציקלופדיה תלמודית (כרך יח, חשמל, בתחילת הערך) דעות שונות האם כשאדם הפעיל מכשיר חשמלי נחשבות הפעולות שנעשות על ידי המכשיר כמעשה גמור של האדם או ככח ראשון או כגרמא בלבד. במאמר זה

הפעלת החשמל אינה כרוכה באיסור שבת (כגון בהפעלת מאוורר),
האם עצם הפעלת הזרם החשמלי יש בה איסור מצד עצמה או לא.

בנושא זה נאמרו כמה דעות:

א. יש הסוברים כי בהדלקת החשמל בשבת יש חיוב גמור משום
עשיית מלאכה בשבת.

ב. יש הסוברים שאין בדבר איסור תורה, אך יש איסור דרבנן משום
מוליד.

ג. יש הסוברים שאפילו איסור דרבנן אין בזה, ולכל היותר יש
לאסור משום עובדין דחול.

במאמר זה ננסה להסביר את דעת המחמירים - מה המקור
והיסוד של אלה הרואים בהפעלת החשמל איסור חמור מאוד. מאידך
ננסה להסביר גם את שיטתם של אלה הרואים בכך איסור קלוש
בלבד.

נקדים בזאת כי למעשה אף אחד אינו מתיר הפעלת חשמל וכיבוי
ללא סייג, ולהלן נסביר מדוע, אך מכל מקום יש חשיבות רבה לשאלה
מה רמת האיסור, היות וברגע שקובעים איזו רמה של איסור, יש בדבר
השלכות הלכתיות רבות, כמו למשל אפשרות להקל בשעת הדחק או
במקום שיש צדדי היתר נוספים כגון ספקות, אינו מכוון, גרמא,
אמירה לגוי, וכו' וכו'.

3. סערת מוני המים החדשים

נקלעתי לעין הסערה מתוקף תפקידי כרב הישוב כוכב יעקב, כאשר
ביקשו בישוב להחליף את מוני המים הישנים אשר לרישום הנתונים
שלהם נדרש אדם שיעבור באופן ידני ממונה למונה כל חודש וירשום

לא נכנסנו לשאלה זו, ונצא מתוך נקודת מבט מחמירה המייחסת את הפעולה
לאדם.

את הכתוב במונה, אל מונים דיגיטליים המאפשרים את שליחת הנתונים באופן אוטומטי למערכת ממוחשבת מרוחקת. לשם הימנעות מבעיות הלכתיות בשבת בחרנו במיוחד במונה מובנה עם התקן שבת. אין כאן המקום להיכנס לצורה בה מערכת זו פועלת³, אך לדעתי יש בה עדיפות על פני המדידה במוני המים הישנים, היות ובשבת אין כל מדידה הנראית לעין ואם מסתכלים על צג מד המים בשבת רואים את המילים "שבת קודש".

4. דעת הרב עמאר שהפעלת חשמל אסורה

בעקבות ההיתר להשתמש במונים אלו בשבת קיבלתי מבול של התנגדויות מרבנים חשובים. הרב שלמה עמאר שליט"א שלח לי מכתב שכתב לרב יעקב אריאל שליט"א רב העיר רמת גן שהתיר אף הוא את השימוש במוני מים. במכתב זה התייחס גם לשימוש במיקרופון בשבת⁴, ואצטט כמה קטעים ממכתבו:

יש לידע שהקול הנשמע מהמיקרופון איננו קול האדם עצמו אלא כאשר אדם מדבר מול המיקרופון נעשה רושם של הברותיו באיזה מקום... וזהו חשש איסור דאורייתא במה שעל ידו נעשה רושם באיזה מקום ואף שאין זה כתיבה, יש על כל פנים איזה חשש מלאכה שעל ידי זה נשמע קול רם ומרחוק, אולי מכה בפטיש, אולי בונה. וצריך לעיין איזה מלאכה, על כל פנים טעם זה הוא לחוש לאיסור דאורייתא אף שלא ברור איזה איסור זה.

3. עיין בפרק הבא הדין בדין מוני מים.

4. השימוש במיקרופון וברמקול בשבת כרוך גם בנידון נוסף של איסור השמעת קול בשבת, אך אין אנו עוסקים בזה כעת.

אחר כך כתב לגבי שימוש ברמקול וכיוצא בזה:

שלפי מידת הקול גדלה צריכת החשמל ונמצא שבדיבורו הוא מגדיל ומקטיץ את כח החשמל במכשיר, והשתמשות בכחות אלקטרוניים יש בו חשש איסור דאורייתא אף בלא הבערה...

כפי שניכר מדבריו הוא יוצא מנקודת הנחה פשוטה שלא יתכן שאין איסור בהפעלת חשמל בשבת, אף שגם לו עצמו לא לגמרי ברור מהו האיסור, אך אנו נראה שהדברים אינם כה פשוטים.

כפי שנראה להלן ישנם שני חששות עיקריים בשימוש בחשמל בשבת: א. איסור דאורייתא משום מלאכת מכה בפטיש; ב. איסור דרבנן משום איסור "נולד".

ראשית כל נסביר את הצד של החוששים שיש בהפעלת חשמל איסור דאורייתא.

5. איסור מכה בפטיש

המלאכה האחת לפני אחרונה ברשימת ל"ט המלאכות המובאות במסכת שבת (לפני מלאכת הוצאה) היא מלאכת "מכה בפטיש". הגדרת המלאכה בפשטות היא "גמר מלאכה", סיום של מלאכה⁵. שם המלאכה מתייחס להכאת האומן בפטיש על הכלי בגמר המלאכה, פעמים רבות כשאינן אפשרות לחייב משום מלאכות אחרות אפשר

5. האחרונים מדייקים בדעת הרמב"ם (פירוש המשניות שבת פרק ז משנה ב) שחייב מלאכת מכה בפטיש אינו דווקא במעשה הנעשה בגמר מלאכה (כמו שמשמע בדברי רש"י בכמה מקומות) אלא בכל מעשה הנעשה על ידי האומן כדי לתקן ולייפות את הכלי אפילו אם נעשה באמצע המלאכה. ועיין באבן האזל (הלכות שבת, י, יז) שכתב שנראה כי לדעת הרמב"ם מלאכת מכה בפטיש היא מלאכה כללית שעניינה הוא שפעולה שהאומן עושה לשם תיקון הכלי ולזה עצמו חשיבות שנקראת מלאכה בשבת.

- לחייב משום מלאכת מכה בפטיש⁶.
 להלן כמה דוגמאות⁷ בהם הגמרא אומרת שמי שעושה אותם בשבת חייב משום מכה בפטיש מדאורייתא או אסור מדרבנן:
 א. המסתת את האבן בשבת (שבת עה, א).
 ב. הצר צורה בכלי או המנפח כלי זכוכית (שם).
 ג. הקורע מהבגד לאחר אריגתו את שיירי החוטים שמקפיד עליהם (שם).
 ד. "אין חותכין הנייר לצלות בו ביום טוב. מאי טעמא, משום דקא מתקן מנא" (מסכת ביצה לב, ב). כלומר אסור לחתוך נייר על מנת לשים אותו על גבי הרשת שעליה צולים את הבשר (כדי שהבשר לא יישרף – רש"י). סיבת האיסור המבוארת בגמרא איננה משום מלאכת מחתך ואף לא משום מלאכת קורע⁸ אלא משום "מתקן מנא" – מתקן כלי⁹.
 ה. אין חותכין את הפתילה לשנים בסכין (ביצה לב, א).
 ו. אין קוטמין קיסם על מנת לחצוץ בו את השיניים (ביצה לג, ב).

-
6. ראה הרחבה לגדרי מלאכת מכה בפטיש במאמרו של הרב דרור פיקסלר: הגדרת מלאכת מכה בפטיש והקשרה לחשמל בשבת (המעין 209 עמודים 67–78).
7. בספר בנין שבת (מלאכת מכה בפטיש מבוא) מחלק את מלאכת מכה בפטיש לכמה גדרים: א. עשיית כלי; ב. תיקון כלי; ג. הכשרת כלי; ד. תוספת בכלי, ומבאר ביחס לכל אחת מהדוגמאות המובאות בגמרא משום מה החשיבות כמכה בפטיש.
8. ראה בביאור הלכה (סימן שמ סעיף יג ד"ה אין שוברין) שביאר בכמה אופנים מדוע הגמרא לא אסרה משום מלאכת קורע וכן הסביר למה אינו חייב משום מלאכת מחתך.
9. עיין בביאור הלכה (שם) שדייק מדברי הרמב"ם שאין בזה איסור דאורייתא אלא איסור דרבנן כי אין בזה תיקון כלי גמור, אך כתב שלדעת רש"י (בשבת דף מח) שהפותח בית הצוואר בשבת חייב חטאת משום מכה בפטיש יתכן שגם בקריעת נייר לצלי יש איסור דאורייתא של מכה בפטיש.

ישנן דוגמאות נוספות¹⁰ וכבר נאמר בגמרא בפרק כלל גדול (שבת עה, א):

רבה ורבי זירא דאמרי תרווייהו, כל דבר שיש בו גמר מלאכה חייב משום מכה בפטיש.

6. דעת המשפטי עוזיאל שחייב משום מכה בפטיש

הראשון שכתב כי יש בהפעלת החשמל איסור תורה משום מלאכת מכה בפטיש הוא הראשון-לציון הרב בן ציון חי עוזיאל בספרו משפטי עוזיאל (חלק א השמטות סימן ב). ונעתיק את דבריו הנוגעים אלינו:

נשאלתי אם מותר להשתמש במעלית חשמלית בשבת על ידי ישראל או על ידי לא יהודי שהוא שכור לכך מצד בעל הבית לשרת את דיירי החצר או כל אלה שבאים אליהם בהנעת כפתור החשמל של המעלית כדי לאפשר להם העליה וירידה לבתיהם.

וזאת תשובתי בעזרת ה' עזי ומעזי:

... לפי זה יוצא שבפעולה זו יש שני צדדי אסור: א. מבעיר ומכבה¹¹.

ב. מתקן מנא¹².

מתקן מנא

הרמב"ם ז"ל פסק כל דבר שהוא גמר מלאכה חייב עליו משום מכה בפטיש ומפני זה הגורר כל שהוא או המתקן כלי באיזה דבר שיתקן

10. בדוגמאות אלו אין חיוב משום מלאכת בונה כי לא הרכיב שום חלק זה בזה, ולכן חיובו הוא משום מכה בפטיש.

11. כוונתו שם להדלקה ולכיבוי של התאורה במעלית.

12. כאן בא קטע ארוך שאינו נוגע לענייננו.

חייב (הלכות שבת פרק כג הלכה ד). ובן פסק מרן ז"ל: זוג המקשקש לשעות עשוי על ידי משקלות מותר לערכו להכינו מבעוד יום כדי שילך ויקשקש כל השבת (אורח חיים סימן שלא סעיף ד). ומדבריו נלמוד שאסור לערכו בשבת והיינו משום דעריכתו הוא תקונו של כלי זה שאינו משמש לתפקידו אלא על ידי עריכתו ונמצא שעריכתו הוא גומרת תקונו של כלי זה.

...מכל זה נלמוד לנדרון דידן בשאלת המעלית, הואיל וכלי זה איננו ראוי למלאכתו אלא על ידי הנעת הכפתור החשמלי שמביא אותה לתנועה בעליה וירידה אין ספק שהנעה זו היא גמר מלאכתה ותיקונה והעושה אותו חייב משום מתקן מנא.

הרב עוזיאל פוסק בצורה ברורה כי בהפעלת המעלית יש מכה בפטיש. הרעיון המתבטא בדבריו פשוט מאד להבנה. אם ניקח למשל טרנזיסטור או מחשב מכובה, האם אפשר להשתמש בו במשהו אם המערכת החשמלית לא פועלת? הרי הכלי כאילו מת. כשמחברים אותו לחשמל, הוא חוזר לתחיה. כל זמן שלא לחצו על הכפתור, אי אפשר להשתמש במעלית, לא לעלות ולא לרדת ולא לשום דבר. לוחצים על הכפתור ואז זה עולה ויורד¹³.

13. דברים מעין אלו באים גם בשו"ת משפטי עוזיאל (חלק א סימן יג) הדין באיסור להשמיע בשבת מוזיקה על ידי גרמופון או מכשיר רדיו מסביר מדוע השימוש בכלים חשמליים חמור יותר מנגינה בכלי נגינה, וכך כתב שם: "ועוד אני אומר: דהשמעת קול על ידי מכוונות גרמופון טלפון ורדיו גרע טובא מהשמעת קול על ידי כלי שיר משום דמכוונות אלה אינן שלמות בעצמם וצריכין תקון בשעת השימוש לגלגל החבל לתת הטבלאות ולכוין עליו המחט בגרמופון ולקשר זרם חשמלי בטלפון ורדיו, ואינו דומה לכל כלי שיר שהוא מוכן מעצמו וצריך יד פורטת עליו להשמיע קול ולפי זה בכלים אלו אין כאן חשש שמא יתקן אלא מתקן מנא ודאי, שאסור מדאורייתא... דנדון דידן בלי הנעת הכח החשמלי

7. דעת החזון-איש שחייב משום בונה וסותר

הדעה שהפעלת חשמל בשבת אסורה מן התורה ידועה יותר משם החזון-איש, שכתב בספרו (אורח חיים סימן נ אות ט) שבלחיצה על מתג חשמל והפעלת החשמל יש חיוב בשבת משום מלאכת בונה¹⁴ וכמו כן בכיבוי החשמל יש איסור משום סותר¹⁵. לדעתו של

שבהם או בלי סבוב החבל וכוון המחט בגרמופון אינם ראויים לכלום, ובמעשיו של המשתמש בהם עושה אותם כלי והוי מתקן מנא – ודאי אסור”.

14. בדברי החזון איש בספרו ובמכתביו אל הרב שלמה זלמן אוירבך, מתבארות שתי סברות מדוע להחשיב את הדלקת החשמל למלאכת בונה:

א. חיבור חוטי החשמל זה לזה המתבצע בעת הדלקת המתג (סגירת המעגל החשמלי) באופן שהחשמל זורם בחוטים נחשב לחיבור גמור של החוטים והפיכתם ליחידה אחת, ודינו כמו תקיעת פרקי כלי זה בזה אשר רוב הראשונים אסרוהו משום בונה [ובפרט אם החשמל מחובר לקיר (ולא על ידי סוללה) שאז יש להחשיב את סגירת המעגל כפעולה המחברת את החוט אל הקיר ודינה כבנין במחובר].

ב. הזרמת זרם החשמל בחוטים נחשבת כ”נתינת צורה בגשם” וכאילו ”מעורר את החוט ממוות לחיים” משום שמעורר כח טבעי שהיה גנוז בחוט ומוציא אותו מהכוח אל הפועל, ופעולה זו נחשבת לעניין שבת כבונה, כי בהפעלת החשמל בחוט יצר כביכול יצירה חדשה של נתינת צורה לכלי.

15. בנקודה זו מתבטא עיקר החילוק להלכה בין דברי הרב עוזיאל שחייב משום מכה בפטיש לבין דברי החזון איש שחייב משום בונה, שלשיטת הרב עוזיאל שחייב בהפעלת החשמל משום מכה בפטיש לא שייך החיוב אלא בהפעלה, אולם בכיבוי החשמל אין איסור (כי למלאכת מכה בפטיש אין מלאכה הפכית). אולם לשיטת החזון איש שבהפעלת החשמל חייב משום בונה מחמת חיבור החוטים זה לזה או מחמת נתינת הצורה לחוטים, ממילא בכיבוי החשמל חייב משום סתירת הכלי.

אמנם עיין בדברי הרב יעקב אריאל (שו”ת באהלה של תורה (ב), כג, עמוד 70) שנקט כי גם למי שאוסר משום מתקן מנא יש איסור על כיבוי החשמל, כי גם

החזון-איש יש משקל עצום בעולם ההלכתי ובפרט בעולם הפסיקה האשכנזי.

8. יש 39 תולדות כפול 39 אבות - אולי גם החשמל ביניהם!?

הצד השווה בין דברי החזון-איש לבין דברי הרב עוזיאל¹⁶ ששניהם נקטו שיש בהפעלת החשמל בשבת איסור תורה¹⁷.

במבט ראשון קל להבין את ההרגשה האינטואיטיבית שבהפעלת חשמל בשבת יש משום מלאכה. כח החשמל הוא עצום. על ידו ניתן לחמם, לבשל, ולעשות עוד דברים לאין ספור. החשמל הוא אנרגיה

בכיבוי החשמל בעת הצורך יש תועלת וזהו תיקונו (כמו למשל כיבוי מזגן כאשר קר מדי בחדר).

16. יש לציין שאף כי החזון-איש התייחס בעיקר למלאכת בונה, מכל מקום נראה שגם הוא נקט שיש צד לחייב משום מלאכת מכה בפטיש (מכך שדימה את הפעלת החשמל לעריכת קפיץ של שעון שדעת החיי אדם שחייב משום מתקן מנא וביאר החזון איש: "על ידי עריכתו יוצר כח חדש בהמסובב שידחוק על האופנים שינועו כולם, והעמדתו על תכונה זו הוא בונה או מכה בפטיש").

מכל מקום נראה שיש חילוק מסוים בין הרב עוזיאל לחזון-איש גם בנקודה זו, שמדברי הרב עוזיאל משמע שעניין מלאכת מכה בפטיש כאן מתייחס לכלי החשמלי שללא החשמל לא היה בו כל תועלת ועל ידי החשמל נהפך לכלי שימושי, כגון מעלית שבלי החשמל היא קופסת מתכת סגורה ועל ידי החשמל היא הופכת לכלי המעלה ומוריד אנשים ממקום למקום. לעומת זאת, מדברי החזון-איש משמע שמלאכת המכה בפטיש היא בחוטים, שמתעורר בהם כח החשמל הנותן בהם את האפשרות להפעיל את הכלי החשמלי.

17. ועיין עוד בדברי הרב דוב ליאור (שו"ת דבר חברון חלק ב סימן שכג, תה ותלה) שלדעתו יש בהפעלת חשמל בשבת איסור מתקן מנא מדרבנן כי התיקון שנעשה בכלי אינו נראה לעין (שהרי אין העין רואה את זרם החשמל אלא רק את תוצאת זרימתו) ולכן הוא דומה לתיקון רוחני כמו הטבלת כלי מטומאתו שנאסרה מדרבנן.

אדירה שאנו מפעילים בלחיצת כפתור, ובאמצעותו אנו מעוררים מכשיר דומם ולא שמיש "ממוות לחיים", והופכים אותו לכלי שימושי ותועלתני. אם זה לא מלאכה, מה יהיה מלאכה? לכן אומר לנו הרב עמאר, גם אם אינני יודע איזו מלאכה יש בדבר, וודאי יש כאן מלאכה כלשהי. עלינו רק לחפש אותה¹⁸.

האחרונים מביאים את דברי הירושלמי במסכת שבת (ז, ב):

רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש עבדין הויי בהדא פירקא תלת שנין ופלוג. אפקון מיניה ארבעין חסד אחת תולדות על כל חדא וחדא. מן דאשכחון מיסמוך סמכון הא דלא אשכחון מסמוך עבדוניה משום מכה בפטיש. [רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש עיינו רבות בפרק זה (פרק שביעי במסכת שבת) במשך שלוש שנים ומחצה. הם מצאו 39 תולדות לכל מלאכה ומלאכה מן 39 המלאכות. כל תולדה שהצליחו לסמוך למלאכה מסוימת סמכו, ומה שלא הצליחו סמכו למלאכת מכה בפטיש].

39 כפול 39 זה כמעט 1600 - לכאורה לא רחוק לומר שהפעלת חשמל היא אחת מתוך אותה רשימה ארוכה של כ- 1600 המלאכות, ואם איננו יודעים למה לסומכה נסמוך אותה למלאכת מכה בפטיש¹⁹.

18. סגנון דומה נמצא גם בדברי הרב אשר וייס (שו"ת מנחת אשר חלק א סימן ל): "זה יותר ממאה שנים מאז התחילו לנצל את כח החשמל במאור ובתעשייה, שגדולי ישראל דנו באיסור סגירת המעגל החשמלי, זה בכה וזה בכה. והאמת יורה דרכו דיש לפלפל ולפקפק בכל הדרכים והסברות שנאמרו בזה, וכמו שעשה מרן הגאון הרב שלמה זלמן אורבך במנחת שלמה שם. אך כל מי שירצה להקל בזה למעשה הוציא עצמו מן הכלל, וכאילו בת קול יצאה מן השמים שיש בזה חשש מלאכה דאורייתא".

19. כדעה זו ובהסתמך על הירושלמי הנזכר לעיל נוקט גם הרב אשר וייס שליט"א (שם) וזו לשונו: "חידוש עצום למדנו מדברי הירושלמי. דבניגוד למקובל במושכל ראשון, שחז"ל התבוננו בכל מעשה ועניין אם יש בה צד דמיון לאחת

9. דעת הגאון הרב שלמה זלמן אוירבך

הגאון הרב שלמה זלמן אוירבך זצ"ל הקדיש לשאלה זו מחשבה עמוקה, ומעשה שהיה כך היה: אמו של הרב היתה בעלת שמייעה לקויה ונזקקה למכשיר שמייעה; הבעיה היתה מה לעשות בשבת - אמנם ניתן היה להפעיל את מכשיר השמייעה מערב שבת ולהשאירו דולק, אך פתרון זה לא היה מעשי מכמה סיבות: א. הסוללה היתה נגמרת במהרה לפני סוף שבת; ב. כשהמכשיר אינו מונח באוזן (כגון בשעות השינה) הוא היה משמייע צפצופים צורמים וחורקים בקול רם מאד שאי אפשר לשאתם.

שאלה זו ועוד שכמותה הביאו את הרב אוירבך לרדת לעובי הקורה והוא דן בנושא באריכות בתשובה המופיעה בשו"ת מנחת שלמה (חלק א סימן ט). בתשובה זו המשתרעת על פני עמודים רבים הפליא לדון בעניין הפעלת החשמל בשבת וכיבוי מזוויות רבות בהביאו ראיות רבות לסברותיו מהש"ס כולו²⁰ דרך תשובה זו ניתן

מל"ט מלאכות, ואם מצאו בה צד דמיון לאחת המלאכות, קבעו בה איסור כתולדה למלאכה זו. אלא חז"ל בראשית עיונם קבעו שמעשה זה יש בו חשיבות, תיקון וחדוש, ומשום כך מלאכה הוא, ורק אחר כך התבוננו לאיזו מל"ט מלאכות הוא דומה, וקבעוהו תולדה למלאכה זו. ואם המעשה יש בו מלאכת מחשבת, אף שלא מצאו בו צד דמיון למלאכה כלשהי, קבעו שיש בו מכה בפטיש. ומלאכה זו דמכה בפטיש גדר כללי היא לכל מלאכה שיש בה חשיבות גדולה ויצירה, עד שבסברא ידענו דע"כ בכלל מלאכה הוא.

ונראה לעניות דעתי דכך גם לגבי סגירת המעגל החשמלי על כל צורותיה ואופניה, דללא כל ספק יש בה המצאה עצומה שאין כמותה תיקון וחשיבות להניע יסודות תבל דיש בה חשש מכה בפטיש...".

20. תוספת מרובה בעניין יש גם בתשובות הבאות שם ובפרט בסימן יא שם מתאר ומצטט הרב אוירבך את חליפת המכתבים שערך עם החזון-איש ובהם השיג על מה שחידש החזון-איש שיש להחשיב את הפעלת החשמל כבונה בשבת,

לפגוש במקצת את עוצמתו וגדלותו של הרב אורבך.

10. הפעלת החשמל היא שימוש ולא יצירה

נעתיק מקצת מדבריו בתשובתו שם:

כן דעת כל הפוסקים שכל דבר שאינו עשוי להיות קיים תמיד, אלא רגילים לפרקו ולהחזירו הרי זה מותר ואין בזה לא משום בנין ולא משום תיקון מנא.

ברם נראה דחיבור מאוורר ומקרר עם הזרם בשבת קיל טפי מעריכת שעון ולכאורה אין בו שום איסור כיון שכך תשמישם תדיר שאין מכניסים בהם את הזרם כי אם בשעה שרוצים להשתמש בהם ואחר כך תיכף מפסיקים את החבור, ואדרבה מאוורר כזה שאי אפשר לסגרו ולעכב תנועתו והוא הולך וסובב כל הזמן אין לך קלקול גדול מזה. וכיון שכן שפיר מסתבר דהואיל ואם היה המאוורר מתוקן על אופן זה שתנועתו נעשית לא על ידי זרם כי אם בעזרת קפיץ מסתבר שהיה מותר לעשותו גם בשבת אף להאוסרים עריכת שעון, משום דכמו שרשאי כל אדם להקיר את עצמו על ידי תנופת מפוח שמנענע אותו והנה והנה, כך הוא רשאי לגרום תנועה זו על ידי מתיחת קפיץ הואיל והמתיחות אינה נשארת בו קבוע

מעתיק את שני מכתביו של החזון-איש בהם ענה לו על השגותיו, ודן בהרחבה בסתירת סברותיו של החזון-איש. הוא מגלה שם כי דעתו עדיין לא נחה ביישוביו של החזון איש להשגותיו, אך חשש להמשיך לעמוד על דעתו כנגד החזון איש ולכן לא המשיך להשיבו על המכתב השני שקיבל ממנו. עם זאת בספרו הוסיף הערות גם על מכתבו השני של החזון איש אליו, בהקדימו כי אינו מתכוון להתווכח ולהשיב על דברי החזון איש שהרי אם בחיי החזון איש ירא להתווכח עמו כל שכן לאחר מיתתו, שגדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם.

לעולם²¹.

...ואם כן מהיכי תיתי יהא אסור להפעיל את המאוורר או את המקרר על ידי זרם חשמלי שגורם תנועתו כיון דבהכנסת הזרם סברא היא דחשיב כמשתמש ולא כמתקן וכמו שמדליק נר ביום טוב אינו חשוב בהדלקתו כעושה כלי שיוכל להאיר והיינו משום דרק לעשות נר בהתחלה הוא דאסור אבל לא כשהנר מוכן ועומד והוא רק מדליק אותו כדי להשתמש בו.

וכיון שעריכה איננה מעשה אומן וגם נעשית בלי שום טורח, ועיין ברשב"א שבת קב ע"ב שהביא מהרמב"ן "שכל כלי שצריך אומן בחזרתו מחייב משום בונה דהוה ליה כעושה כלי מתחלתו שהרי

21. כוונתו כאן להתייחס למה שכתבו כמה פוסקים (וביניהם החיי אדם כלל מד אות יט והפרי מגדים) שאסור לכוון קפיץ של שעון בשבת שעל ידו השעון הולך משום מלאכת מכה בפטיש, ומדבריהם למד החזון איש שיש לאסור גם הפעלת מכשיר על ידי הכנסת זרם החשמל למכשיר. הרב אורבך מחלק בין הדברים, משום שבשעון הלוא המצב האידיאלי היה שהשעון לא היה מפסיק לעולם מתנועתו, וכל פעם שהקפיץ מפסיק לפעול השעון בעצם במצב מקולקל, ולכן כתבו כמה מהאחרונים שבדריכת הקפיץ יש מעשה של תיקון מנא (וגם על זה יש חולקים כמובא בדבריו שם). אולם בכלי חשמלי שהדרך להפעילו ולכבותו כל הזמן לפי הצורך אין אנו דנים את הכלי כשהוא מכובה כמקולקל (וכדבריו שם: "ואדרבה מאוורר כזה שאי אפשר לסוגרו ולעכב תנועתו והוא הולך וסובב כל הזמן אין לך קלקול גדול מזה"), ולכן אין בהפעלתו גדר של תיקון מנא אלא השתמשות בלבד.

באופן דומה מיישב הרב אורבך מקור נוסף שממנו מוכח לכאורה שאף בתיקון זמני יש איסור תורה והוא מהדין שאסור להשחית סכין פגום בשבת למרות שתיקון זה הוא זמני בלבד ואחרי שימוש נוסף ייפגם הסכין שנית. ומיישב הרב שגם בזה שייך החילוק הנזכר לעיל, כי סכין פגום נידון כסכין מקולקל ועדיף היה אילו לא היה נפגם לעולם, ולכן תיקון הסכין יכול להחשב כתיקון מנא, מה שאין כן בכלי חשמלי שהדרך לכבותו ולהדליקו מתוך רצון וכוונה תחילה.

בשעה שנתפרק ואין ההדיוט יכול להחזירה בטל מתורת כלי", וכן מבואר שם בתוספות ד"ה האי וכמעט שכל הראשונים כתבו שם בהאי לישראל, ולפיכך שפיר סברי דליכא איסור תורה בעדיכתי שיעון כיון שהעריכה אינה מעשה אומן וכל הדיוט רגיל תמיד לעשותה בכל יום ולכן שרי.

וגם משמע מגמרא שבת עה ב ומכל דברי הפוסקים דמלאכת מכה בפטיש היינו דוקא בכהאי גוונא שהוא ממש גמר מלאכה, וגם יותר נראה דהחשיבות של מעשה רב הוא לא בגלל התוצאות אם הן חשובות או לא כי אם מפני שהמעשה עצמו יש בו טורח גדול לעשותו או שהתיקון נשאר בו לעולם, וכאן בהכנסת זרם אף שהתוצאה מפעולה זו חשובה מאד, מכל מקום כיון שהוא כבר ערוך ומתוקן לכך ומצד עיקר המעשה הוה ליה רק מלתא זוטרתא וגם לא מתקיים, ורגילין לעשותו תדיר בכל עת ובכל שעה מסתבר שאין זה חשיב מכה בפטיש, ויבואר בעזרת ה' יותר במקום אחר.²²

22. בדבריו אלה בא הרב אורבך לענות על כמה מהסברות שנאמרו להחמיר בהדלקת חשמל בשבת (וביניהם שנאמרו על ידי החזון איש): א. בהפעלת חשמל נכנס זרם אלקטרוניים מבחוץ המשנים קצת את תכונת המתכת וממגנטים אותו או עושים בו שינויים אחרים המאפשרים את כוח התנועה, לכן אפשר שהכנסת הזרם אינה נחשבת כהשתמשות עם מכונה שעשויה מכבר אלא הרי זה דומה כאילו הזרם עושהו עכשיו לכלי כיוון שמבלעדי הזרם אין למכונה כלל שום סגולה של מכונה; ב. אין זה דומה לכלי של פרקים שחסר רק קירוב חלק אל חלק ואין בו שום שינוי יסודי בגוף הכלי; ג. מסתבר שכלי שצריך לתקעו במעשה רב של יתדות ומסמרים ולפרקו על ידי צבת, גם אם הדרך לפרקו ולחברו כמה פעמים ביום יש בו איסור בונה או מכה בפטיש, ואם כן יש לומר שהפעלת החשמל וכיבוי יתכן להחשיבה כמעשה רב וכתקיעת יתדות, אפילו שבעיני הבריות נראית כדבר קל, שהרי רק על ידי הזרם הוא חיותו של

11. ראייה להיתר מכוס של פרקים

הרב אורבך מביא ראייה לדבריו מכוס של פרקים; כתב הטור (סימן שיג סעיף ו) שכוס של פרקים (כוס העשויה מכמה חלקים שהרגילות היא לחברם זה בזה בשעת השימוש ואחר כך לפרקם) שאין רגילות לתקעם ולהדקם חזק זה בזה, מותר לחבר אותה ולפרקה בשבת באופן רפוי ואין זה נחשב עשיית כלי, אף על פי שבשעה שהיא מפורקת אינה ראויה לשום שימוש. ומכאן שכלי העומד לפירוק וחיבור תדיר אין בו משום מתקן מנא גם אם בשעת הפירוק אינו משמש ככלי. יתרה מזאת, ה"ט"ז שם (סימן שיג, ז) כתב שגם מי

הכלי ובלי הזרם הכלי הוא כגוף בלי נשמה, ואם כן בכל פעם שלוחץ על הכפתור הרי זה כעושה את הכלי מחדש; ד. משמע ברמב"ם שחיוב מכה בפטיש אינו חד פעמי וניתן להתחייב פעמים הרבה על מכה בפטיש בכלי אחד כשעושים מעשה רב לתיקון הכלי, וכאן יש סברא להחשיב את הפעלת החשמל כמעשה רב כפי שנתבאר כיוון שהזרם עושה שינוי גדול בגוף הכלי;

כנגד כל הסברות הללו מכריע הרב אורבך שאין בהפעלת החשמל משום מכה בפטיש מכמה סיבות: א. מכה בפטיש שייך דווקא כשחסר בכלי תיקון שהאומנים רגילים לעשות ונשאר בתיקונו לעולם; ב. גם מי שאסר עריכת שעון בשבת זהו רק משום שהשעון נחשב כמקולקל כשאינו פועל; ג. בשלחן-ערוך-הרב מבואר שבכלי שהדרך לפרקו ולחברו כמה פעמים ביום לא שייך איסור מכה בפטיש גם אם מחברים אותו בגבורה ובאומנות, ואם כן אפילו אם הפעלת החשמל היתה נחשבת כמעשה רב אין לאסור כי החיבור אינו עומד לקיום כלל; ד. מהגמרא ומרוב הפוסקים משמע שאיסור מכה בפטיש שייך דווקא בגמר המלאכה ממש; ה. נראה יותר שהגדרה של מעשה רב שנחשבת הכאה בפטיש תלויה במעשה ולא בתוצאה, ולכן דווקא כשיש במעשה עצמו טורח ואומנות הרי זה מעשה רב, אך בהפעלת החשמל שהמעשה הוא מעשה קל וקטן של הדלקת כפתור אין זה בגדר מעשה רב למרות שהתוצאה שנעשית היא תוצאה חשובה מאד.

שמחמיר בכוס של פרקים (כמובא במחבר וברמ"א שם²³) אין זה אלא בכוס שעיקר תשמישה שלא על ידי פירוק, אך בבקבוק שיש לו פקק הברגה, אפילו אם מבריג את הפקק בכח חזק לבקבוק עד שנחשב כתקוע, אין זה נידון כגמר מלאכה. הסבר הדברים הוא שמאחר וכך צורת שימושו של כלי זה אין הוא נידון כמקולקל אפילו בשעה שהוא מפורק.

מדין זה ראייה לכלי חשמלי, שהיות והדרך והרגילות להפעילו ולכבותו תדיר ובקלות, אין הפעלתו נחשבת כגמר מלאכה וכבונה, ואין כיבויו נחשב כסותר.

כפי שניתן לראות בדברים שציטטנו לעיל מתשובתו של הרב אורבך, ישנם טעמים נוספים להיתר, כגון הסברא המבוארת בדברי הראשונים שמלאכת מכה בפטיש שייכת רק במעשה אומן ובטרחא מיוחדת ולא במעשה קל ופשוט שכל הדיוט רגיל לעשות. עם זאת יסודו המרכזי של הרב אורבך הוא שהפעלת מכשיר חשמלי אינה בגדר יצירת כלי אלא בגדר השתמשות בכלי קיים. ננסה להבהיר את דבריו.

12. האם הגבהת קביים היא תיקון מנא?

זכורני כי בצעירותי היה לי ויכוח עם מורי ורבי הרב בן ציון פריימן זצ"ל; הויכוח היה האם מותר לשנות את הגובה של קביים הניתנים להגבהה והנמכה (כמו גם בסטנדרים מסוימים).

הרגילות היא שאם הקביים בשימושו של אדם גבוה הוא מאריך אותם לגובה למשך כל זמן שימושו, ואילו אדם נמוך מנמיך את הקביים ומשאיר אותם נמוכות. אין דרך להעלות ולהוריד את הגובה

23. וכן פסק המשנה ברורה (שיג, מו) שאין להקל בזה אלא בשעת הדחק לצורך שבת.

כל הזמן. אני סברתי שיש בזה איסור של תיקון מנא, אולם הרב פריימן נקט בברירות שאין בזה תיקון מנא. אין אתה מתקן כלום. הסטנדר שלך הוא בסדר גמור. אתה מסדר אותו לפי הגודל שאתה צריך, אבל אין אתה משנה אותו ממהותו²⁴.

24. בגמרא שבת (מז, א) כתוב: "המחזיר קנה מנורה בשבת חייב חטאת קנה סיידין לא יחזיר ואם החזיר פטור אבל אסור". ופירש רש"י: "קנה מנורה שיוצאים ממנה קנים לנרות הרבה ונוטלין הימנה ובשעת הצורך מחזירין אותן. קנה של סיידין הטחין ומלבנין הבית בסיד יש להם קנה של פרקים ונותן מטלית בראשו ושורין בסיד מחוי וטח את הבית וכשהוא טח מלמטה אי אפשר לו אלא בקנה קצר וכשהוא הולך ומגביה מוסיף קנה על קנה ומאריכו פטור שאין זה גמרו שהרי צריך לחזור ולפרקו תמיד". מבואר בפשטות מדברי רש"י שהחילוק בין המרכיב קנה מנורה בשבת שחייב חטאת לבין המרכיב קנה של סיידין (מעין מוט שבראשו מברשת של צבע שניתן להאריך אותו על ידי הרכבת תוספת קנה) שפטור מחטאת הוא שהמרכיב מנורה עושה זאת לזמן ממושך ואילו המרכיב תוספת לקנה של סיידין מרכיב אותו לזמן קצר כי הקנה עומד לקיצור והארכה לשימושים אחרים [נראה בחזון איש (אורח חיים סימן ג אות ט) שביאר את החילוק באופן אחר].

ולכאורה יש לדמות את הנידון של הגבהת והנמכת הסטנדר לגמרא זו, ואם כן הדין יהיה תלוי האם רגילים להגביה ולהנמיך את הסטנדר לעתים מזומנות שאז יהיה זה דומה לקנה של סיידין או לעתים רחוקות ואז יהיה מקום לדמות זאת למנורה של פרקים, וכן כתבו בשו"ת מנחת יצחק (חלק ט סימן לה) ובאור לציון (חלק ב פרק כז אות ג) ובמנוחת אהבה (חלק ג פרק כג הערה 102).

אולם בשו"ת שבט הלוי (חלק ו סימן לב) כתב שאין דמיון בין הסטנדר לבין קנה של סיידין ומנורה של פרקים, כי בסטנדר או בקביים אין מוסיפים חלקי כלי אחרים שאינם בכלי שנוכל לדגנם כעשיית כלי חדש, אלא מגביהים ומנמיכים את חלקי הכלי שכבר קיימים בו ובכל מצב שהם הכלי הוא בגדר כלי שלם, ואם כן הידוק הקביים במצב גבוה או נמוך אינו בגדר בניית כלי חדש אלא רק בגדר הידוק הכלי הקיים לצורך תשמישו (וזו מעין סברת הרב פריימן המובאת כאן). לסברא זו הסכים גם בחזון עובדיה (הלכות בונה פרק ה, ז) וכן פסקו הגאון הרב

מה שאמר הרב בן ציון פריימן לעניין הקביים הוא מה שאומר הרב שלמה זלמן אוירבך לגבי החשמל. הגדרת הדברים היא שהפעלת חשמל בכלי חשמלי היא שימוש בכלי ולא יצירה חדשה.

13. גדר מלאכה בשבת - התקדמות ויצירה

על מנת להבין את הדברים יותר נקדים יסוד גדול במלאכות שבת. כתוב במשנה בשבת (עג, א):

אבות מלאכות ארבעים חסר אחת... הבונה והסותר... המכה בפטיש.

ובמשנה בהמשך המסכת (קב, ב):

הבונה; כמה יבנה ויהא חייב? - הבונה כל שהוא. והמסתת, והמכה בפטיש ובמעצד, הקודח כל שהוא - חייב. זה הכלל: כל העושה מלאכה, ומלאכתו מתקיימת בשבת - חייב.

במקום אחר עסקנו בדברי המשנה שהבונה כלשהו חייב והראינו שיש חידוש במלאכת בונה שחייב בה אפילו על כלשהו, לעומת שאר מלאכות שבת שאין חייב בהן על כלשהו אלא על שיעור מסוים יותר מכלשהו²⁵. כאן נתייחס לקטע השני של המשנה שאומרת כלל שכל

שלמה זלמן אוירבך (שלחן שלמה סימן שיג, ז), הרב אלישיב (הובאו דבריו בספר ארחות שבת פרק ח אות ס) ועוד.

25. עיקר היסוד שביארנו שם הוא כי מהותה של מלאכת בונה היא צירוף של הרבה משהוין לדבר אחד גדול, ולכן כל משהו ומשהו עומד בפני עצמו ויש לחייב עליו בשבת. הגמרא מביאה ראייה מהמשכן שבמלאכת בונה חייב על משהו גם אם הוא לא חשוב בפני עצמו, (ובמלאכת בונה אין איזה שיעור ביניים קטן שיש לו חשיבות בין תחילת המלאכה לסוף המלאכה כמו שתי תפירות במלאכת תופר או שיעור גרוגרת במלאכות אחרות). עוד הוספנו להסביר שם שלכן דווקא

העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב. המשנה באה להדגיש נקודה יסודית במלאכות שבת והיא שההגדרה של מלאכת שבת היא שעושים פעולה שיש לה קיום, פעולה שמקדמת במשהו את האדם ואת העולם.²⁶

נוכל לעבור על כל הרשימה של ל"ט המלאכות ולראות שכמעט בכל המלאכות נעשית פעולה של יצירה כלשהי או של שינוי מצב שמקדמים את האדם בדרך למטרה מסוימת ואינם עומדים להתבטל ולחזור למצבם הקודם. גם באותן מלאכות שאינם סוף מטרתו של האדם, הרי שלאחר שעשאו נעשתה פעולה קיימת ועומדת שאין האדם מבטל אותה אלא היא משמשת אותו כשלב ביניים להגיע למטרתו הסופית.

לדוגמא:

"הזורע" - מניחים זרעים באדמה במטרה שיגדלו. אין דרך להוציא את הזרע מהאדמה לפני שיכה שורש ויצמח.

"הקוצר" - קוצרים את מה שצמח באדמה. מעתה אין יכולת לאדם להחזיר את המצב לקדמותו.

"הצד" - על ידי צידת בעל החי יצר האדם מצב חדש בו הבהמה נתונה לרשותו והוא יכול להשתמש ולעשות בה כרצונו. אדם אינו צד

במלאכת בונה בחרה המשנה להביא את הכלל שכל העושה מלאכה והיא מתקיימת חייב עליה בשבת אף שכלל זה שייך גם למלאכות שבת האחרות ולא רק למלאכת בונה. המשנה רצתה לפרש למה במלאכת בונה חייב על כל משהו אפילו אם אין בו ממש חשיבות עצמית - כי סוף סוף על ידי המשהו הזה שבנה הוא עשה פעולה מתקיימת שעומדת בשביל האדם כשלב נוסף להשגת מטרתו.

26. וראה מעין זה בשו"ת הר צבי (אורח חיים חלק א סימן קפט): "דגדרי מלאכת מכה בפטיש הוא שגומר את הדבר ומעמידו על תיקונו - שיהא דבר מתוקן יותר מבתחלה, ולפי זה יש מקום לומר דלא מצינו מכה בפטיש אלא באופן שהתיקון הוא ענין המתקיים, רוצה לומר שהחפץ או המאכל עומד קיים בתקונו".

בהמה על מנת לשחרר אותה אלא על מנת לשחוט אותה ולאכול אותה.

14. עיון במלאכות שלכאורה אינן מתיישבות עם יסוד זה

אמנם ישנן ארבע מלאכות שלכאורה יוצאות מכלל זה: א. מעמר; ב. בורר; ג. קושר; ד. מוציא מרשות לרשות, אך בעיון נוסף נוכל לראות שגם במלאכות אלו יש יצירה והתקדמות.

א. **המעמר** אוסף את הפירות שקצר למקום אחד. לכאורה אין כאן פעולה של יצירה כי בסך הכל ריכז את הפירות לערימה אחת ובכל רגע יכול לפזר את הערימה ולהחזיר את הפירות למצבם הקודם. אולם האמת היא שפעולה זו היא חלק מתהליך ארוך יותר והיא מקדמת את האדם שלב נוסף בתהליך עבודת האדמה. אין המעמר חייב אלא במקום גידולו. דרכו של בעל האדמה היא שלאחר שהוא קוצר הוא אוסף את כל הפירות לערימה אחת ושוב אין הפירות עומדים לפיזור אלא מוכנים להמשך התהליך של עיבוד הפירות והכנתם לאכילה. אחרי העימור ניתן לקחת את הפירות בקלות למקום הדישה והבירור. אין זה מצב זמני שעומד להחזרה למצב הקודם.

ב. גם במלאכת **בורר**, אמנם ניתן להחזיר את הפסולת שהפרידו מהאוכל ואם כן לכאורה לא התחדש כאן כלום, אולם עיקר מלאכת בורר היא תיקון האוכל מחתיכות הפסולת המעורבות בו ותיקון זה הוא בגדר יצירת מצב קיים ורצוי שרוצים לקיימו. ואכן, מחמת האפשרות הקלה לחזור למצב הקודם לא כל ברירה נחשבת למלאכה אלא רק באופנים ובתנאים מסוימים:

- עיקר המלאכה היא ברירת הרע מהטוב, הפסולת מן האוכל, ואם בורר את האוכל מן הפסולת לשם שימוש

מיידי אין אנו דנים את הפעולה באופן זה כיצירת מצב של אוכל מתוקן, אלא רק כלקיחת אוכל מתערובת לשם אכילתו.

• אם הברירה נעשית לשם שימוש מאוחר ולא לאלתר חייב גם כשבורר אוכל מתוך פסולת. באופן זה שוב אין אנו רואים את פעולתו כדרך אכילה, אלא כמלאכה שבאה ליצור מצב מתוקן וקיים של יצירת אוכל מתוקן.

ג. מלאכת קושר גם כן עומדת בקלות לאפשרות של התרת הקשר, ואם כן גם בה אין לכאורה יצירה של פעולה קיימת. אולם זו בדיוק הסיבה שלכן אין חייבים על מלאכת קושר אלא אם כן עושים קשר של קיימא, דהיינו קשר שעומד להתקיים לעולם ולהישאר במצבו המחובר.

ד. רק מלאכת מוציא מרשות לרשות יוצאת דופן מכל המלאכות, משום שבמלאכה זו החפץ רק עובר ממקום למקום ועומד לחזור למקומו הראשון לאחר זמן, ואם כן לכאורה לא נוצר בחפץ מצב קיים ועומד. הסיבה שבכל זאת פעולה זו נחשבת מלאכה בשבת היא רק בגלל שישנן פסוקים מפורשים המגדירים אותה כמלאכה (שלא כשאר המלאכות שלא נצרכו לפסוקים מפורשים אלא נלמדו רק מהיותן במלאכת המשכן). ואכן מטעם זה מגדירים התוספות בתחילת מסכת שבת (ב, א, ד"ה יציאות השבת וד"ה פשט) כ"מלאכה גרועה"²⁷. (עיין בפרק

27. בתוספות שם משמע שהטעם שהוצאה היא מלאכה גרועה הוא כי מה ההבדל אם הוציא את החפץ מרשות היחיד לרשות הרבים שחייב לבין אם הוציא מרשות היחיד אחת לרשות היחיד אחרת שפטור. אולם באור זרוע (סימן פב) בשם רבנו תם כתב בסגנון אחר, שמלאכת הוצאה גרועה היא משום שאין בה שינוי בגוף החפץ כבשאר מלאכות עיין שם. גם המאירי בתחילת מסכת שבת (ב, א, ד"ה אמר המאירי) בהסבירו מדוע מסכת שבת פותחת דווקא במלאכת

יב מדוע בכל זאת נקרא שמה מלאכה - שחידוש התורה הוא שמקומו של החפץ הוא חלק מהגדרת החפץ, אך אין כאן המקום להאריך בדבר).

15. הפעלת החשמל אינה מלאכה המתקיימת

הבנה זו בכל המלאכות תסייע בידינו להבין את דברי הרב שלמה זלמן אוירבך.

אחרי שהבנו ששם מלאכה בשבת הונח רק על עשיית פעולה מתקיימת, נוכל להסיק שאם השתמשנו בחשמל על מנת לפתוח דלת לא עשינו כל מלאכה. כשם שניתן לפתוח את הדלת ביד כך ניתן לפתוח את הדלת בחשמל. אין זה אלא עניין טכני. הכלי מוכן ועומד, והשימוש בכלי על ידי חשמל הוא רק הדרך שהותקנה להשתמש בו. בניגוד לדעתו של החזון-איש שהפעלת חשמל בכלי בשבת מעירה אותו ממוות לחיים, נוקט הרב אוירבך שהכלי אינו מת וגם אינו שבור או מקולקל. הרי גם כשמכשיר החשמל מכובה, אם נמכור אותו, נקבל את כל שוויו.

מכל זה נמצינו למדים שטענת הרב שלמה זלמן אוירבך כלל אינה מהפך בהבנה. זהו הפשט הפשוט של המשנה ששם מלאכה בשבת אינו שייד אלא במלאכה המתקיימת.

ומעתה, אם באמצעות החשמל עושים מלאכה מל"ט מלאכות שבת, כגון שעל ידי החשמל האדם מבשל או בונה, נראה שאכן יש בדבר איסור דאורייתא כאילו עשה מלאכה זו בידיים ממש, שהרי

הוצאה כותב: "מפני שאינה דומה לשאר מלאכות, עד שהדעת מפקפקת להיותה נקראת מלאכה".

היום כך היא הדרך לעשות דברים באמצעות החשמל²⁸. אבל אם החשמל אינו עושה שום יצירה אלא פעולה בעלמא בלבד, כגון שהחשמל פותח את הדלת (שזוהי אחת הפעולות הכי נחוצות בחוץ לארץ כאמור לעיל) איזו מלאכה יש בדבר?! אותו אדם שפתח את הדלת על ידי החשמל לא תיקן שום דבר, לא עשה כלי ולא גמר כלי. הכלי גמור ואין מפעיל החשמל אלא משתמש בו.

מטעם זה אומר הרב אוירבך בצורה ברורה כפי שמפורש בתשובה שלו, שמעיקר הדין היה צריך להיות מותר לחבר מאוורר בשבת, כי מה עושה המאוורר - הוא מסתובב ודוחף את האויר. הזזת הרוח אינה מלאכה. פעולה זו עושה כל אדם שחם לו - לוקח דף ומנענע בו כדי לאוורר את פניו, ואין בה כל איסור בשבת. ממילא, אם מה שעושה המכשיר החשמלי זה דבר שאינו מלאכה, אז באמת אין בזה איסור בונה וסותר.

בפועל - אנו נזהרים בשבת גם בזה ולהלן נראה את השיקולים לכך, אבל מעיקר הדין מותר לחבר מאוורר לחשמל. הרב אוירבך התיר למעשה לאמו הזקנה להפעיל ולכבות את מכשיר השמייעה שלה גם בשבת עצמה. אמנם הרב עמאר כתב במכתבו הנזכר שלדעתו דבר זה אסור בשבת, ומי אמר שהתקבלה ההלכה כדברי הרב אוירבך בזה. אך לדעתי דברי הרב אוירבך הגיוניים מאד ומתיישבים עם עיקר היסוד של מלאכת שבת כאמור לעיל. נעבור כעת לאפשרות השנייה של איסור בהפעלת חשמל, ולפיה יש בהפעלת חשמל איסור מדרבנן.

28. ראה דוגמא לדבר במסכת בבא קמא (דף ס, א) שהזורה ורוח מסייעתו חייב משום מלאכת זורה כי כן דרכה של המלאכה. וראה לעיל בהערה 1 מראה - מקום לעיון בנושא.

16. איסור חשמל בשבת משום איסור מוליד

דעה נוספת נאמרה בפוסקים לאסור הפעלת חשמל בשבת באיסור דרבנן מחמת איסור מוליד. דעה זו נקבעה להלכה על ידי הגאון רבי יצחק שמלקיש (מגדולי גליציה) בשו"ת בית יצחק (בתוכן העניינים יורה דעה חלק ב):

הנה בפנים דברתי אודות נר עלעקטרי אזכיר בזה בדין אם רשאים לדבר בשבת על ידי מכונה הנקראת טעלעפאן. והנה לפי עניות דעתי יש איסור בדבר ושומר נפשו ירחק מזה. כי מלבד מה שמוכרח המדבר במכונה כזאת להכות מקודם בפעמון עת ירצה לדבר וזה אסור משום משמיע קול יש לאסור עוד משום דעל ידי סגירת זרם העלעקטרי נולד כח עלעקטרי וזה אסור בשבת דכמו בסחופא כסא אשיראי אמרינן בביצה כג דאסור משום דמוליד ריחא הוא הדין דאסור לעשות עלעקטרישע פערבינדונג בשבת.

מהו איסור מוליד?

יש כמה מקורות בהלכה מהם ניתן ללמוד שחכמים אסרו ליצור בשבת או ביום טוב דבר חדש אפילו אם אין ביצירת אותו הדבר איסור תורה.²⁹

17. מוליד בהדלקת אש

במסכת ביצה (לג, ב) מבואר שאסור להדליק אש ביום טוב משום

29. יש לשים לב להבדל בין איסור "מוליד" לאיסור "נולד". איסור "נולד" הוא איסור השייך להלכות מוקצה, שהאדם מקצה דעתו מחפץ שלא היה קיים לפני יום טוב או שבת ולכן חפץ זה הוא מוקצה, לעומת זאת איסור "מוליד" הוא איסור לעשות פעולה המולידה יצירה חדשה ביום טוב.

איסור מוליד³⁰. כשאדם לוקח גפרור ביום טוב ומוציא אש, האיסור שיש בזה הוא איסור דרבנן של מוליד. ומדוע אין בזה איסור דאורייתא? נראה כי הטעם הוא שהמדליק אש אינו עושה דבר ולא יוצר דבר, הדלקת האש היא רק אמצעי ליצור חום של הבערה. באמצעות הבערה אפשר לבשל ולחמם ולעשות הרבה דברים והיא אכן מלאכה דאורייתא (אלא שהותרה ביום טוב משום ההיתר לעשות מלאכת אוכל נפש), אך עצם יצירת האש אינה מלאכה³¹. יצירת האש היא לא איסור, הבערה היא האיסור³².

(מתוך כך אנו יכולים ללמוד שוב שההסתכלות של הרב שלמה זלמן אורבך על גדרי מלאכת שבת שהבאנו לעיל היא הנכונה. הלוא אין דבר שנראה יותר כיצירה של דבר חדש מאשר הדלקת אש. זה כמו "ויהי אור", אדם משתמש בשני אבנים ועל ידם מוציא ניצוץ של

30. "אין מוציאים את האור (אש). מאי טעמא משום דקא מוליד ביום טוב".

31. ביתר ביאור, הבערה היא כשיש לאדם אש ואיתו שורף משהו, כגון מבעיר עצים, ובזכות זה יכול לבשל. הבערה היא מהמלאכות המיוחדות כי הבערה בעצמה היא קלקול. הלוא האדם הופך את העצים שלו לאפר. הסיבה שבכל זאת נחשבת מלאכה, היא כי בזכות הקלקול הזה נוצר חום שעל ידו ניתן לבשל. ולכן הגמרא אומרת: כל המקלקלין פטורים חוץ מהמבעיר. המבעיר, אף על פי שיש בזה קלקול הינו יוצא מן הכלל (בספרי על יום טוב הארכתי בעניין הזה הרבה אבל אין זה המקום).

32. יסוד זה ניתן לראות גם בדברי הפרי מגדים (אורח חיים, תקב, משבצות זהב א) שכתב שבהוצאת ניצוץ אין משום מבעיר אלא אם כן ניצוץ זה נאחז בדבר מה ומבעיר אותו, ומכל מקום אסור ביום טוב משום מוליד כי נראה כמלאכה. לעניין הניצוץ היוצא בשעת חיבור וניתוק חוט החשמל לשקע שבקיר האריכו הפוסקים שאין בזה איסור לא מן התורה ולא מדרבנן מכמה טעמים ויש שהחמירו בדבר, עיין אנציקלופדיה תלמודית כרך יח ערך חשמל הערות –175.

אש. ועם כל זאת אין בזה איסור דאורייתא אלא איסור דרבנן של מוליד כי סוף סוף אין כאן דבר העומד ומתקיים ואין כאן מציאות שהשתנתה).

על כל פנים מבואר בגמרא שהדין שנאמר במשנה שאין מוציאין את האור ביום טוב איסורו הוא משום מוליד אש, ומכאן שאין להוליד דבר חדש ביום טוב. וכן מבואר בדברי המאירי בסוגיה שם:

וטעם איסור כל אלו שכל המצאת דבר ממה שאינו, אסור אף לצורך אוכל נפש.

כלומר זו גזירה מיוחדת שקבעו חכמים שאין להתירה משום אוכל נפש. ובטעם הדבר נראה שאף שמן התורה אין זו מלאכה כי אין ביצירת האש דבר של קיום, יש בה נראות של מלאכה יותר מכל המלאכות ולכן לא ראו חכמים להתירה משום אוכל נפש.

18. דעת הרמב"ם על איסור הולדת אש

הרמב"ם (הלכות יום טוב פרק ד, א) כתב שהאיסור להוציא אש ביום טוב הוא משום שהיה אפשר להמציא את האש כבר מערב יום טוב, ובהשגות הראב"ד השיג עליו שהיה לו לומר את הטעם הכתוב בגמרא דהוי מוליד ביום טוב ואין כאן הכנה, ומבואר בדברי הראב"ד שהבין בגמרא שהאש אסורה משום נולד והוי כמוקצה כמו ביצה שנולדה ביום טוב.

ובמגיד משנה שם דחה את דברי הראב"ד וכתב שאין לאסור אש משום מוקצה של נולד כי אין משתמשים באש לכשעצמה כמו בביצה אלא כאמצעי לבשל ולאפות, אלא האיסור הוא משום שהיה לו להוליד את האש בערב יום טוב ולא לחכות ליום טוב. ובט"ז כתב שלדברי המגיד משנה האיסור הוא משום שמכשירי יום טוב שאפשר

לעשותם מערב יום טוב אסור לעשותם ביום טוב מדאורייתא. אך הקשה הט"ז (אורח חיים תקב, א) שאם כן במקום שמשתמש באש לחימום גופו שאז אין זה מוגדר כמכשירי אוכל נפש אלא כאוכל נפש ממש, היה צריך להיות מותר להדליק אש בתחילה ביום טוב ולא משמע כך מסתימת הפוסקים.

ולכן כתב הט"ז יסוד חדש שהתורה לא התירה מלאכת אוכל נפש אלא באוכל שכבר קיים בעולם וצריך לתקנו, אך להמציא אוכל נפש יש מאין לא התירה התורה וזו כוונת הגמרא לפי הרמב"ם (ומצד מכשירי אוכל נפש גם כן אסור מדאורייתא כי היה יכול להדליק את האש מערב יום טוב וכנכתב לעיל). ולפי דבריו, הדלקת האש אסורה משום הבערה ולא משום מוליד.

אולם בפירוש ברטנורא על המשנה כתב שהאיסור להדליק את האש ביום טוב הוא משום שהולדת האש דומה למלאכה ויש בזה איסור דרבנן וכן משמע מפשטות דברי הגמרא. וראה עוד בשו"ת ומצור דבש סימן ה-ט שהאריך מאד בבירור דברי הרמב"ם והראשונים בנידון זה.

ולהבנת דברי הרמב"ם נראה לפרש שאכן יש שני איסורים בהדלקה: א. יצירת האש שהיא איסור דרבנן של מוליד; ב. ההבערה שבאה מיד אחריה.

והנה ההבערה הותרה ביום טוב כי היא מלאכת אוכל נפש ומה שנשאר זה איסור יצירת האש שהוא איסור בפני עצמו. אלא שלכאורה היה מקום להתיר גם איסור זה ביום טוב משום מלאכת אוכל נפש, שהרי כשם שמתירים איסור מן התורה של הבערה משום אוכל נפש כמו כן מסתבר להתיר גם איסור דרבנן של מוליד משום אוכל נפש, ועל זה אומר הרמב"ם שאיסור זה לא הותר בגלל שהיה יכול לייצר את האש מערב יום טוב ולא לחכות ליום טוב. (והסיבה

שהגמרא הוצרכה להמציא איסור חדש של מוליד ולא הסתפקה באיסור הבערה היא משום שאחרי שהותרה ההבערה לצורך יום טוב אין סברא להבחין בין תחילת ההבערה שהיה אפשר לעשותה מערב יום טוב ולאוסרה לבין העברת אש קיימת ביום טוב ממקום למקום שהיא צורך אוכל נפש שהלוא בשני המקרים מבעירים בפועל חומר בעירה חדש, אבל אם הם שני איסורים שונים מובן ששייך להבחין ביניהם)³³.

19. מקורות נוספים לאיסור מוליד

ישנם שלושה מקורות נוספים לאיסור מוליד בהלכה: א. הולדת ריח בבגד; ב. ריסוק שלג; ג. השמעת קול³⁴.

33. בספר שלחן ערוך כפשוטו (הלכות יום טוב סימן תקב הערה 1) הבאנו דברי כמה פוסקים שרק בזמן חז"ל שהדלקת אש היתה כרוכה בטורח ומאמץ היו רגילים לשמור כל העת אש דלוקה, ולכן אם לא עשה זאת מערב יום טוב הרי זה גידון כמכשירי אוכל נפש שהיה יכול לעשותן מערב יום טוב ואסור, ברם בזמן הזה שהדלקת אש נעשית בקלות יתרה ואין דרך להדליק אש מראש ולשמרה, אין לאסור מחמת שהיה ניתן להדליק את האש בערב יום טוב. וכתבנו שם שלכתחילה יש להחמיר כדעת המשנה ברורה ורוב הפוסקים שגם בזמן הזה יש איסור בהדלקת האש, אך בשעת הדחק כגון אם כבתה האש ואי אפשר לקחת אש משכן ניתן להקל בדבר לצורך שמחת יום טוב (וכן נקט בפניני מועדים פרק ה הלכה א).

לפי דברינו כאן, תהיה שאלה זו תלויה במחלוקת הראשונים בגדר איסור הדלקת אש ביום טוב - לפי המאירי אין היתר בדבר כי סוף סוף יוצר אש חדשה וזה נאסר גם לצורך אוכל נפש, אולם לפי הרמב"ם הנוקט שהאיסור להדליק אש הוא כי היה לו להדליק מערב יום טוב אם כן בזמן הזה שאין דרך להדליק אש מראש יש מקום להתיר.

34. מקום נוסף בו הגמרא משתמשת במושג "אולודי קא מוליד" הוא לעניין הולדת חום; בגמרא שבת (מח, א), כאשר בבית ריש גלותא הניחו כלי עם מים קרים על

א. הולדת ריח - בגמרא ביצה (כב, ב) מובאת דעת רבה ורב יוסף שאסרו להוליד ריח בכל כלי שהוא, כגון על ידי הנחת עשבי בשמים על בגד או על כלי כדי שיספגו את הריח, וכתב רש"י:

ואסור מדרבנן שמוליד דבר חדש קרוב הוא לעושה מלאכה חדשה.

ב. ריסוק שלג - נאמר במסכת שבת (נא, ב):

אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו, אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה, ואינו חושש.

נחלקו הראשונים בטעמי האיסור וגדריו:

רש"י (ד"ה כדי שיזובו) הסביר את טעם האיסור משום שמוליד מים בשבת "ודמי למלאכה, שבורא המים האלו". וכתב הסמ"ג שלדבריו לא אסרו אלא ריסוק בידים, אך אם נמחה ממילא - מותר. בעל התרומה (סימן רלה; וכן כתב הרא"ש בשמו) אסר לחמם פשטידה בשבת קרוב למדורה, משום שהשומן הוקרש ונימוח, והוה ליה נולד, ודימה זאת לדין המבואר בגמרא שאין מרסקין את השלג. ומדבריו מבואר שגדר האיסור הוא להוליד בשבת נוזל מתוך דבר מוצק לא רק בפעולה ישירה של ריסוק אלא גם בפעולה עקיפה.

אולם הרמב"ם והר"ן כתבו שהאיסור הוא משום גזרה שמא יבוא

גבי מיחם בשבת והמים התחממו גער בהם רבה, והסביר לרבי זירא שאין זה דומה להנחת מיחם על גבי מיחם כי כאן "אולודי קא מוליד". לכאורה מבואר בסוגיה זו איסור הולדת חום חדש במים, אולם למעשה נקטו רוב הפוסקים שהאיסור הנלמד מגמרא זו אינו משום דיני מוליד אלא נובע מדיני הטמנה בדבר המוסיף הבל או מדיני בישול (שיש חשש שהמים הקרים יבואו לידי בישול) וכך ננקט גם בשלחן ערוך, ולכן פסק בשלחן ערוך (סימן רנג) שאם מניחים קדרה קרה ליד אש באופן שאין חשש שהקדרה תגיע לשיעור בישול אין איסור בדבר למרות שהקדרה מתחממת.

לסחוט פירות העומדים למשקים. ולדבריהם אין קשר בין איסור זה לאיסור מוליד כלל.

ג. **השמעת קול** – במסכת עירובין (דף קד, א):

עולא איקלע לבי רב מנשה, אתא ההוא גברא טרף אבבא (הקיש על הדלת באגרופו והשמיע קול - רש"י). אמר: מאן האי? ליתחל גופיה דקא מחיל ליה לשבתא (דקסבר כל אולודי קלא אסור - רש"י). אמר ליה רבה: לא אסרו אלא קול של שיר.

אביי ממשיך להקשות מכמה מקרים שמהם "שמע מינה אולודי קלא אסור" והגמרא דוחה שניתן ללמוד שהאיסור באותם מקרים הוא מסיבה אחרת.

בדברי הראשונים מובאים שתי דעות להכרעת ההלכה: א. יש האוסרים מחמת עצם הולדת הקול וכדעת עולא (רבנו חננאל והגר"א³⁵); ב. יש האוסרים רק בכלי שיר ומשום גזרה שמא יתקן כלי שיר (רמב"ם הלכות שבת, כג, ד, ושולחן ערוך שלח-שלט).

כפי שראינו, רש"י בכלל הדינים הנזכרים לעיל (הולדת אש, הולדת מים והולדת ריח) מסביר שאיסורם הוא משום שמוליד בשבת ויום טוב דבר חדש ופעולה זו נראית כמלאכה. אך מצד שני, בכל המקורות הנזכרים לעיל ראינו שיטות ראשונים אחרות שהסבירו את טעם האיסור באופנים אחרים.

20. פסיקת המחבר והרמ"א באיסורי מוליד השונים

כשנבוא לבחון את פסיקת המחבר והרמ"א בעניין כל הדינים הללו נמצא כי הרמ"א חשש בכולם לשיטת רש"י שאסר משום מוליד, ואילו

35. ועיין במהר"ם מרוטנבורג (הובא בהגהות מיימוניות) והגר"א שכתב שגם לעולא אין איסור אלא במקום שמתכוון להשמעת קול ולא כשהקול נוצר בדרך אגב.

מדברי המחבר משמע בכל המקומות שנקט כדעת הראשונים שאין איסור משום מוליד³⁶.

א. את איסור הולדת ריח בבגד כלל לא פסק המחבר להלכה (ונסמך בזה על הרמב"ם והרי"ף שגם הם לא העתיקו דין זה³⁷) ורק הרמ"א (סימן תקיא סעיף ד) הביאו.

ב. ביחס לאיסור לרסק שלג ולהופכו למים פסק המחבר כדעות הראשונים שהאיסור הוא משום גזרה שמא יסחט ולכן פסק (בסימן שיח סעיף טז) שמותר להניח שומן בכלי ליד מקור חום אף על פי שהשומן חוזר ונימוח, אולם הרמ"א פסק להחמיר בזה לכתחילה כדעת ספר התרומה שהאיסור הוא משום שנולד דבר חדש בשבת, ובמקום צורך גם הוא הסכים להקל.

ג לעניין איסור השמעת קול בשבת כתב המחבר (בסימן שלט סעיף ג): "אין מטפחין... ולא מספקין... ולא מרקדין... **גזירה שמא יתקן כלי שיר**", ובסימן שלח (סעיף א) מבואר בדברי המחבר שאין איסור השמעת קול אלא דרך שיר כי הגזרה היא שמא יתקן כלי שיר, ולכן התיר להקיש על הדלת שלא בדרך שיר. לעומת זאת הרמ"א החמיר שאין להקיש על הדלת במקוש המיוחד לכך. ונראה שגם כאן הלכו

36. אם כנים הדברים שהמחבר לא חשש לאיסור מוליד צריך לומר שהדלקת אש ביום טוב נאסרה באופן מיוחד, ויש לפרש זאת בכמה אופנים: א. כשיטת הט"ז שאיסור הדלקת אש חדשה ביום טוב הוא מדין הבערה ולא מדין מוליד; ב. כשיטת הראב"ד שאיסורה משום מוקצה של נולד; ג. יתכן לומר שבהדלקת אש היתה סיבה מיוחדת לחשוש לאיסור מוליד כי יצירת האש היא ממש יש מאין, ולא כמו נתינת ריח בבגד שאין בה ממש יצירה חדשה אלא הרכבה של שני דברים, או המסת מים שהיא רק שינוי מצב צבירה של דבר קיים.

37. ועיין בראשון לציון (לרבי חיים בן עטר) במסכת ביצה (כב, ב) שכתב שהרי"ף והרמב"ם נקטו שרבא חולק על רבה ורב יוסף וסובר שאין כלל איסור להוליד ריח בבגד.

המחבר והרמ"א לשיטתם: המחבר אסר רק משום גזרה שמא יתקן כלי שיר, ואילו הרמ"א חשש גם לאיסור הולדת קול בשבת, ולכן אסר בכל כלי המיועד להשמעת קול³⁸.

38. עיין בבית יוסף (סימן שלח) שהקשה על דעת המהרי"ל (שהיא המקור לדברי הרמ"א), שאם פסק כעולא חשש לאולודי קול היה עליו לאסור גם להקיש בדלת עם היד ולא רק עם מקוש המיוחד לכך, ואם פסק כרבה היה לו להתיר אפילו עם מקוש כיוון שאין כאן קול שיר. ותירץ הבית יוסף שדעת מהרי"ל היא כרבה אלא שכאשר מקיש בכלי המיוחד לכך יש חשש שיתכוון לקול שיר. גם הלבוש מיישב שדעת מהרי"ל היא כרבה אלא שלדעתו כל כלי שמיועד להשמיע קול נידון ככלי שיר היות ויש חשש שמא יבואו לתקנו.

ולפי זה גם הרמ"א לא חשש להלכה להולדת קול בשבת, ויש לבאר שהטעם בזה הוא שקול הוא דבר לא ממשי ולא ניכר לעין ולכן אין בו יצירה קיימת שניתן לומר שנולדה בשבת (וסברא זו שייכת גם בזרם החשמל).

אולם דעת הרמ"א עדיין טעונה ברור כי מצד אחד בסימן שלט (סעיף ג) (לעניין האיסור למחוא כפיים בשבת) כתב שנוהגים להקל כדעת התוספות שבזמן הזה אין איסור משום שהיום אין לחוש שמא יתקן כלי שיר כיוון שאין אנו בקיאים בתיקון כלי שיר, ומצד שני, בסימן שלח (סעיף א) פסק שיש איסור להקיש במקוש על הדלת. ודבריו צריכים ביאור, שאם בהקשת המקוש בדלת האיסור הוא משום שמא יתקן כלי שיר, הלוא לשיטתו אין לחוש לכך בזמן הזה, ואם האיסור הוא משום הולדת קול מדוע אסר רק בהקשה בכלי ולא ביד (ויש מיישבים שכוונת הרמ"א שהיום אין לגזור שמא יתקינו ויבנו כלי שיר אך עדיין יש לחשוש שמא יתקנו כלי שיר קיימים). וראה באריכות את כל השיטות במאמרו של הרב שמואל לורנץ "השמעת קול בשבת" (עלון שבות 119).

ואולי יש לחדש בדעת הרמ"א הבנה שונה מהבנת הבית יוסף והלבוש, והיא שהסיבה שאסר הרמ"א להקיש בדלת על ידי כלי המיוחד לכך היא כי חשש לשיטת עולא שאסר משום הולדת קול אלא שנקט הרמ"א שלהלכה אין להחמיר אלא כשמשמש בכלי המיועד להשמעת קול (וזו מעין הרחבה של דברי המהר"ם מרוטנבורג שהובאו בהערה הקודמת הנוקט שגם לעולא אין איסור אלא כשמכוון להשמעת קול ולא בכל הולדת קול).

21. דעת הרב אורבך שאין לחשוש בחשמל לאיסור מוליד

לפי האמור לעיל מתברר שלדעת המחבר אין מקום לחשוש של הבית יצחק לאיסור מוליד בחשמל, אולם הרב אורבך בתשובתו הנזכרת מחדש שגם לבני אשכנז אין לחשוש לאיסור זה בהפעלת זרם חשמל (כשאינו עושה מלאכה בהדלקתו).

טעמיו של הרב אורבך הם כדלהלן:

א. הנה כאשר נתבונן באיסורי מוליד שנאמרו בש"ס נראה שישנו חילוק בין איסור הולדת אש או הולדת מים לבין איסור הולדת ריח. בהולדת אש נוצר דבר חדש ממש שלא היה קיים קודם בעולם כלל כמו יש מאין. גם בהולדת מים מתוך שלג, המים לא היו קיימים קודם לכן כמים ועל ידי הריסוק של השלג נוצרת מציאות חדשה של מים. לעומת זאת בהולדת ריח בבגד אין ממש מציאות חדשה אלא ישנה הרכבה של שני דברים קיימים - הבגד והבושם - שביחד נותנים תכונה חדשה לדבר הקיים שלא היתה לו מקודם - בגד מבושם. ברור שהולדה כזו ודאי נחשבת פחות הולדה מהולדת אש.

אם נדייק בדברי הבית יצחק נראה שדימה את הפעלת החשמל דווקא להולדת ריח ולא להולדת אש או מים. טעמו של דבר הוא משום שגם בהפעלת החשמל אין אנו יוצרים יצירה חדשה שלא היתה קיימת אלא מזרימים חשמל קיים לכלי קיים, וצירופם ביחד נותן תכונה חדשה לכלי.

מעתה בא הרב אורבך ומחלק בין הולדת חשמל להולדת ריח; אין לאסור מוליד בכלי חשמלי המקבל זרם חשמלי היות והכלי עומד ומיועד לכך ואין הזרם נחשב דבר חדש בכלי. אין לדמות זאת להכנסת ריח לבגד. הבגד אינו מיועד מראש ככלי המיוחד לקבל את הריח הזה, ולכן הכנסת הריח בבגד מוגדת כיצירת בגד עם תכונה חדשה ולכן נאסרת משום "מוליד". אבל בכלי המיועד לכך שכל הזמן

יכניסו בו את החשמל המשנה את תכונתו, קשה לקרוא לשינוי התכונה כדבר חדש בכלי. וכך כתב הרב:

אבל נראה דכיון שאיסור מוליד הוא רק מפני שנראה כעושה דבר חדש, לכן מסתבר דדוקא אם באמת נעשה דבר חדש כמו הוצאת אש שהניצוץ היוצא הוא לגמרי דבר חדש, או אפילו ריסוק שלג שאף גם זה נראה ממש כדבר חדש שמתחלה היה שלג ועכשיו מים, לכן שפיר אסור בכל ענין. מה שאין כן בההיא דסחופי כסא אשיראי דמה שנראה כדבר חדש הוא רק מפני השינוי שהבגד נשתנה והתחיל פתאום ליתן ריח, בכהאי גוונא נראה דאפשר שרק בדבר שאינו מיוחד לריח אז שפיר נראה כדבר חדש ואסור, מה שאין כן אם הבגד מיוחד ועומד לכך אפשר דבכהאי גוונא אין זה נראה כלל כדבר חדש. וכיון שכן גם כאן המגנטיות והתנודות והולכת הקול לא דבר חדש הוא כלל כיון שכל זה נעשה בכלים שעומדים ומיוחדים לכך, ולכן כמו שהחזרת מטה רפויה אינה חשובה כעשיית כלי הואיל וכך תשמישה תדיר, כמו כן גם לענין מוליד - אם רגילים תמיד להוליד ולחזור ולהוליד אותו דבר עצמו שכבר נולד קודם וכך הוא תשמישו תדיר, נראה דלא שייך בו כלל איסור מוליד.

אמנם על סברא זו ניתן להתווכח כי סוף סוף יש כאן יצירה חדשה של אנרגיה שלא היתה קודם לכן ואנרגיה זו מורגשת בכלי, אך עדיין ישנם טעמים נוספים כדלהלן.

ב. טעם נוסף כותב הרב אוירבך:

ובעיקר הדבר חושבני שקשה מאד לחדש איסור מוליד כזה שלא נזכר כלל בש"ס.

הוא מוכיח מכמה דינים שלא נאסרו משום איסור מוליד למרות שלכאורה היתה בהם הולדה של דבר חדש; ראייה אחת הוא מביא מהדין של הולדת חום שלמסקנת הפוסקים לא נאסר אלא במקום שהיה בו חשש שיבוא לידי איסור בישול. ראייה נוספת מכך שאין איסור לסחוט פירות שעומדים לאכילה ולא לסחיטה אף על פי שמוליד משקה מאוכל, "ומוכח ודאי מזה שאין לנו לאסור משום מוליד כי אם במה שנזכר מפורש בש"ס והבו דלא לוסוף עלה".

ג. סברא נוספת העלו כמה פוסקים שאין לאסור הפעלת כלי חשמלי מדין מוליד, כי מוליד לא שייך אלא בדבר מורגש, אך בזרם החשמל אף שאמנם התוצאה שלו נרגשת על ידי פעולת הכלי, הוא עצמו אינו ניכר ואינו מורגש.

22. הכרעת הרב שלמה זלמן אוירבך להלכה

לאחר שדש, טחן וריקד בכל הסברות והצדדים שנאמרו לגבי הפעלת חשמל בשבת, מסיק הרב אוירבך שמעיקר הדין לא היה צריך לאסור את הפעלת החשמל לא מחמת חשש תורה של מלאכת מכה בפטיש או מלאכת בונה וכדעת החזון איש והרב עוזיאל, ולא מחמת איסור מוליד דרבנן וכדעת הבית יצחק.

אף על פי כן, למעשה לא התיר הרב אוירבך להשתמש בחשמל בצורה גורפת.

מדוע ולמה? שלוש סיבות עיקריות בדבר:

23. הסיבות לאסור למעשה את השימוש בחשמל בשבת

א. אם נתחיל להתיר מכשירי חשמל יהיה קשה מאוד לדעת מתי המכשיר עושה מלאכה מל"ט מלאכות (שאז בוודאי אסור להפעילו) ומתי אינו עושה מלאכה. המציאות וההלכה מורכבים מאד ורק

נעשים מסובכים יותר מיום ליום. על פוסקי ההלכה מוטלת אחריות ביחס לציבור ואסור להם לפסוק הוראה כזו שתביא את הציבור לידי מכשול, גם במקום שההוראה מצד עצמה נכונה לפי הדין. ובלשונו של הרב אורבך:

נתבאר לפי זה דלעניות דעתי נראה דבכהאי גוונא דלא עשה כלל שום הדלקה או כיבוי כי אם מחבר רק את הטלפון עם הזרם אין לאסור בשבת ויום טוב לא משום מכה בפטיש ולא משום מוליד. אך חושבני שהמונן העם אינו יודע כלל להבחין בכך ויכול לטעות על ידי זה לומר שמותר גם להדליק ולכבות את החשמל בשבת, ולכן אף לדידן אין להתיר דבר זה כי אם במקום צורך גדול.

מטעם דומה נקט הרב אורבך שיש לאסור להשתמש בדוד מים חמים ("בוילער") שמשמש גם כדוד שמש וגם כדוד חשמלי אף במקום בו המים החמים בדוד התחממו רק על ידי השמש, למרות שבאופן זה אין איסור מעיקר הדין להשתמש בהם בשבת³⁹. על מנת שיהיה מותר להשתמש במים חמים מתוך הדוד בשבת חייב המשתמש לדעת שלא חיממו את המים שבדוד בערב שבת על ידי הפעלת החשמל, כי אם השתמשו בו בחשמל אסור לפתוח את המים החמים מחמת שיכנסו לדוד מים קרים תחתם ויתבשלו על ידי המים שהתחממו בו בערב שבת על ידי האש. חילוקי דינים אלו אינם ברורים ומובנים לכל אחד, ומתוך כך יבואו אנשים רבים לידי טעויות וחילולי שבת חס ושלום.

ב. טעם נוסף לאסור את השימוש בחשמל הוא משום "עובדין דחול". יש מקום לחשוש לעשות את השבת מיום קודש ליום חול, וכן

39. ראה שמירת שבת כהלכתה (מהדורה מחודשת, תש"ע) פרק א אות נא.

כתב הרב נחום רבינוביץ:

מה שכבר כתבו הגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך ועוד גדולים, שאין מקום לחוש למלאכת מכה בפטיש בפעולות חשמליות, ומי יבוא אחריהם. אמנם בתקופה שהתפשטו שימושים בחשמל ראו אל נכון גדולי הפוסקים שיש סיכון לעצם שמירת השבת, שהרי על ידי חשמל ניתן לעשות כל ל"ט מלאכות כולן, ועל כן ברור היה שיש איסור בפעילויות כאלה על כל פנים מדרבנן (וראה מה שכתבתי בשו"ת מלומדי מלחמה סימנים נו-נז, סא ושו"ת שיח נחום סימן כה בשם גדולי הפוסקים, ושם כתבתי שבפעולות חשמליות שלא נעשית בהן מלאכה אך יש בהן סגירה ופתיחה של מעגלים חשמליים - יש איסור לעשותן משום גזרת 'עובדין דחול').

ג. סיבה נוספת שאינה מבוטלת כלל היא העובדה שכמה מגדולי ישראל החמירו בעניין זה, חלקם מדאורייתא וחלקם מדרבנן. אמנם העלינו לעיל את הסברות הקיימות לחלוק על דבריהם, אך עדיין קשה לבטל את דבריהם מכל וכל, ולכל הפחות משום כבודם אין בידינו כח להתיר את השימוש בחשמל ללא סייג, וכדברי הרב אורבך בהביאו את דברי הבית יצחק: "אך מה אעשה שכבר הורה זקן..."⁴⁰.

40. גם בהביאו את דברי החזון איש במנחת שלמה סימן יא כותב הרב אורבך שאינו בא להשיב על דברי "הארי המת" ש"גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם", אלא רק לדון על דבריו כדרכה של תורה. ואכן אף שהתווכח עם החזון איש ועמד על דעתו, לא הקל הרב שלמה זלמן אורבך למעשה אלא חשש לדעת החזון איש שיש איסור בונה בהפעלת חשמל, ורק במקום חולי כמו בתי חולים הסתמך על שיטתו שהחשמל אינו אסור מן התורה ולכן כשצריך

מי שלומד בית יוסף יודע, שכאשר ניתן בקלות להתחשב בדעה המחמירה נוהגים כמותה אף שאיננו סבורים שהיא מכוונת להלכה. הרי מי שאמר דעה זו גם הוא חכם, גם לו יש ראש, ואף אם אין אני חושב כמותו, אין זה אומר בהכרח שדבריו אינם נכונים, ולכן ודאי שלכתחילה צריך להיזהר. הלוא מי שאסרו את החשמל לא היו אנשים קטנים. היו אלו הרב יצחק שמלקא, החזון איש, הרב עוזיאל, ולהבדיל בין חיים לחיים הרב עמאר ועוד. כל אלו אינם קטלא קני, אלו חכמים בעלי שכל ותורה לא פחות מהחולקים עליהם. אמנם אני סבור שאין לאדם אלא מה שעניו רואות ומותר לנו לפסוק כרב זה ולא כרב זה אם אנו משתכנעים בצדקתו, אבל וודאי לכתחילה כשהדבר אפשרי ולא דורש מאמץ גדול, מן הראוי לכבד את הדעות החולקות.

ד. יכול להיות שיש עוד איסור נוסף - שמא מתוך שמפעיל כלים חשמליים יבוא לתקן אותם בזמן שאינם פועלים כראוי ואז יעבור על איסור גמור. אולם קשה לגזור בזמננו גזרות חדשות.

24. מסקנת ההלכה

הנני מקבל את דעת הרב שלמה זלמן אוירבך בנושא כהכרעה ודאית. בשבילי אין זה ספק. אחרי שלמדתי את התשובה של הרב שלמה זלמן אוירבך וכן את הויכוח והמשא ומתן שהיה לו עם החזון איש כפי שמובא במנחת שלמה חלק ב, שוכנעתי שהצדק עמו. ספק דאורייתא יש כאשר ישנה מחלוקת בפוסקים הקודמים שאין בידינו להכריעם. אולם כאן כנגד דעת החזון איש והרב יצחק שמלקא עומדים לא רק דברי הרב שלמה זלמן אוירבך ההגיוניים והברורים

למצוא פתרונות הלכתיים לצורך חולים עדיף להשתמש בפתרונות המבוססים על חשמל.

אלא גם ההסכמה שבשתיקה של כל הפוסקים שהיו במשך חמישים השנים שהחשמל היה קיים לפני זמנו של החזון איש, אשר נקטו כי הדלקת האור אסורה מדאורייתא רק בגלל ההבערה של חוט הלהט, ולא הזכירו חשש בונה או מכה בפטיש או מוליד. היום מצוי מאד שאין הבערה בהדלקת האור (בנורות הלבד החדשות), ולכן נפקע האיסור דאורייתא, ואין איסור אלא מחמת הטעמים המבוארים לעיל.

עם זאת סבור אני כי לעניין הולדת אור יש להודות לדברי הבית-יצחק שיש בכך איסור נולד, היות ובהדלקת אור יש יצירה של מקור אור שהיא דבר מורגש הנראה כמציאות חדשה. ואמנם גם על כך אפשר היה לחלוק עליו, אך מאידך בזה יש סברא גדולה וקרובה יותר לאסור, וכפי שמצאנו שלעניין הדלקת אש ביום טוב הסכימו רוב הפוסקים (ואפילו הספרדים שבדרך כלל לא קיבלו את חשש מוליד ברוב הדברים) שיש איסור מוליד⁴¹. ומכל מקום, כשאינו מדליק את האור ישירות וזה נגד רצונו כגון ההולך ברחוב או בפרוזדור ונדלק האור במערכת שלא הוא תיקן יש מקום להקל בשעת הדחק⁴².

41. בדברי הרב אורבך ישנן לשונות סותרים האם ביחס להולדת אור במקום שאינו כרוך בבעירה או בהבערת גחלת של מתכת הודה כי יש איסור מוליד. האריכו בשאלה זו מחברי זמננו, וראה מאמריהם של הרב זלמן מנחם קורן 'על איסור הולדת אור בשבת במשנתו של הגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל' ('המעין' תמוז תשע"א עמודים 45-61) ושל הרב ד"ר דרור פיקסלר 'האם יש איסור מוליד באור ומתי יש איסור בונה בחשמל' (אמונת עתיד 98 תשע"ג, עמודים 66-76) שנחלקו בדבר.

42. וראה עוד בשו"ת שבט הלוי (חלק ט, אורח חיים סימן סט) שנשאל על מי שעובר ברחוב בשבת לפי תומו ובעוברו ברשות הרבים נדלק אור חשמל באופן אוטומטי, ופסק שאין בכך כלום כיוון שהולך לתומו ואין לו שום כוונה למטרת מלאכה ואינו עושה שום תנועה למטרה זו אף על פי שבגרמתו נדלק אור או כל

הזכרנו בפתיחת הדברים את דברי הרב עמאר שגם אם אין הוא יודע בביורר איזה מלאכה יש בהפעלת חשמל, וודאי לו כי זה אסור. אמנם אני מקבל ומבין את ההרגשה הזו אחרי שאנו יודעים ומכירים את הכח האדיר של החשמל, אך מכל מקום לעניות דעתי אין פוסקים הלכה עם הרגשות. יש לנו הגדרות, והן הקובעות את ההלכה.

25. הנהגת הדין בשעת הדחק

משהגענו להכרעה שבהפעלת החשמל אין איסור מעיקר הדין לא מן התורה ואף לא מדרבנן, יש באפשרותנו לקבוע שהמנהג לאסור את הפעלת החשמל הוא רק במהלך החיים הנורמלי והרגיל אך בשעת הדחק ובמקום צורך גדול יש מקום להקל, ולכן למעשה אנחנו לא נפעיל מכונות בשבת, לא נשתמש בטלפון ולא נדליק מאוורר בשבת, אולם בסיטואציה שאין אפשרות נורמלית לא להשתמש בחשמל נוכל להקל יותר..

דוגמא לדבר: כאשר אדם גר בחוץ לארץ ואינו יכול להיכנס ולצאת מביתו בלי להשתמש בחשמל, מסקנתנו היא שניתן להורות לו שהדבר מותר אלא שיעשה זאת בשינוי כדי לא לשכוח ששבת היום. כשמדובר בחולים או במציאותיות קיצוניות שאין לאדם פתרון, אנחנו

דבר כיוצא בזה אין בזה שום איסור, ודמי למה שכתב הרב המגיד (פרק יב מהלכות שבת הי"ב) בדין מכה בפטיש שכל שאינו מתכוין למלאכה כלל אין ראוי לומר בו דהוי פסיק רישיה ולא ימות מפני שכשאינו מתכוין אין כאן מלאכה כלל עיין שם, ועוד עיין בשו"ת יביע אומר חלק ד חלק אורח חיים סימן לב אות ה וחלק ט אורח חיים סימן לה שהביא סברא זו גם בשם שו"ת חשב האפוד והסכים לה. אכן כל זה דווקא כשלא ניחא ליה, כגון שאינו צריך תאורה זו, אולם אם משתמש בתאורה וצריך אותה וכגון שרוצה שהשומר של הבנין יראה אותו ויתן לו להיכנס או שמבלי התאורה יכשל בחושך, לכאורה אין סברא זו מצטרפת להקל.

נמצא לו היתר ונרכיב את הדברים על עיקר הדין שהחשמל כשאינ בו הבערה ואין בו מלאכה, אך נבקש לעשות את זה בשינוי כדי לכבד גם את הפוסקים שאוסרים לגמרי ונצא בכל מקרה מחשש איסור תורה.

דוגמא נוספת היא העניין של שעוני המים הדיגיטליים החדשים. גם אם ננסה לדאוג שבשיישוב כוכב יעקב לא ישימו שעוני מים או שישתמשו באיזשהו היתר עוד יותר משוכלל מההיתר הקיים כדי שלא תהיה שום הפעלה חשמלית במשך השבת, הלוא בני אדם חיים לא רק בכוכב יעקב, הם חיים גם בפתח תקווה וגם בתל אביב וגם בהונולולו ובכל מקום בעולם. מים הם חיי נפש. אם נאסור את השימוש בברזים בשבת אנו גוזרים בזאת על אנשים לא להושיט כוס לכיור ולשתות מים כשצמאים, לא ללכת לשירותים, לא לשטוף ידיים, לא לנקות כלים וכו'. כשהחומרה מונעת את אפשרות החיים הנורמלית ניתן לקיים את הדין כמו שהוא.

כמו כן, כשיש עוד סיבות הלכתיות להתיר, כמו אם אדם נכנס לחדר ואינו מכוון לשינויים שנעשים במזגן או כאשר משתמש במים ואינו מכוון לרישום הדיגיטלי שנעשה בשעון המים, יש בוודאי אפשרות להקל. הלוא הכלל בשבת הוא שאם לא מכוון למלאכה הרי זה מותר. אפילו בפסיק רישא אנו נוקטים שאם זה פסיק רישא דלא ניחא ליה (ולעניין זה מספיק שלא יהיה אכפת לו אם תתבצע המלאכה אם לא) אין בזה איסור מן התורה, ויש המתירים אפילו לכתחילה כדעת הערוך. אם כן במקום שהפעלת החשמל נעשית בצורה לא מכוונת לא נאסור הפעלה זו.

עדיין יש לזכור כי לעתים הפעלת החשמל כרוכה בעשיית מלאכה מל"ט מלאכות או מאיסורי דרבנן, ואז אסור להפעיל את החשמל מעיקר הדין. משום כך אין קובעים היתר כללי בדבר אלא צריך לראות כל מקרה לגופו.

26. סיכום ומסקנות

- א. פתחנו את הדיון עם הבעייתיות העצומה שנוצרה עם השתלטות החשמל והדיגיטציה על חיינו לעניין ההתנהלות בשבת וביום טוב.
- ב. הבאנו את דברי הרב עמאר ועוד פוסקים שהפעלת חשמל אסורה בשבת בוודאות גם אם איננו יודעים למה.
- ג. המשכנו עם דברי הרב עוזיאל והחזון איש שאסרו את הפעלת החשמל משום מלאכת מכה בפטיש ובונה והסברנו את דבריהם.
- ד. כמענה לכך סיכמנו את עיקרי תשובתו של הרב שלמה זלמן אוירבך במנחת שלמה בה מסביר מדוע לדעתו אין כאן איסור מכה בפטיש ואיסור בונה, וראינו כי המסר העיקרי שלו הוא שלא שייך איסור מכה בפטיש ובונה בכלי שדרך ההשתמשות שלו היא להפעיל ולכבות שוב ושוב, וראיתנו המרכזית היא מכוס של פרקים.
- ה. תמכנו את דבריו בהבאת יסוד מרכזי במלאכות שבת אשר דלינו מתוך המשנה במסכת שבת הקובעת שהגדרת מלאכה בשבת היא דבר המתקיים, והסברנו שמלאכת שבת היא רק ביצירת מצב או מציאות שיש להם קיום לעצמם ומקדמים את האדם. מתוך כך ביארנו כמה מלאכות שבמבט ראשון לא מתיישבות עם כלל זה.
- ו. מכל זה הגענו למסקנה שבהפעלת חשמל בשבת (במקום שאין הפעלה זו כרוכה בעשיית אחת ממלאכות שבת האחרות) אין איסור מכה בפטיש ובונה.
- ז. הבאנו את שיטת הבית יצחק שהחשמל אסור משום איסור מוליד.
- ח. לשם הבנת איסור מוליד וגדריו הבאנו ארבע מקורות בש"ס לאיסור מוליד: מוליד אש ביום טוב; מוליד מים; מוליד קול; מוליד ריח.
- ט. הרחבנו בשיטות הראשונים השונות באיסורים אלו, ואגב

העיסוק בנידון זה ביארנו את שיטת הרמב"ם לעניין איסור הולדת אש ביום טוב.

י. הסקנו כי להלכה נראה שנחלקו המחבר והרמ"א האם יש לחשוש לאיסור מוליד בשבת וביום טוב.

יא. חזרנו שוב לדברי הרב שלמה זלמן אורבך והבאנו את דחיותיו לדברי הבית יצחק ואת מסקנתו שאין לחשוש בהפעלת החשמל לאיסור מוליד מפני כמה וכמה טעמים.

יב. הסברנו מדוע למעשה לא התירו הפוסקים (וביניהם הרב שלמה זלמן אורבך עצמו) את השימוש בחשמל בשבת.

יג. פסקנו כי ההלכה מסתברת כדברי הרב שלמה זלמן אורבך שמעיקר הדין אין איסור תורה או דרבנן בהפעלת חשמל בשבת (אם אינו עושה מלאכה בהפעלה זו), אך בכל זאת יש לנהוג איסור בדבר מפני הטעמים הנזכרים לעיל. עם זאת סייגנו את הדברים שבהולדת אור מסתבר לאסור כדעת הבית יצחק.

יד. לאור פסיקה זו, העלנו שבמקום הדחק ובעת צורך גדולה מותר להפעיל חשמל כגון פתיחת דלת בכרטיס מגנטי או על ידי לחיצת על קוד אלקטרוני, זרימת מים אחרי שנוכחות הידיים מובחנת על ידי חיישן אלקטרוני, סגירה ופתיחה של מכשיר שמיעה. וישתדל לעשות זאת בשינוי.

טו. וכן במקום שיש צדדי היתר נוספים כמו פסיק רישא דלא ניהא ליה או גרמא, ניתן להתיר את הפעלת החשמל בשבת כגון שימוש במים המפעיל מונה מים אלקטרוני, פתיחת מקרר שמפעיל את המנוע⁴³ או מעבר במקום שנדלק אור נגד רצונו.

43. כמובן שעל האדם לבחור מקרר כשר לביתו שלא מפעיל את המנוע בפתיחה, אלא שאם נקלע יכול לסמוך על שיטת המקילים.

מוני מים, מכתב לגאון

הרב אליהו אברג'ל שליט"א

בס"ד, י"ב אדר ה'תשע"ג

הקדמה למכתב:

במוני המים הישנים (המכניים) התבצעה מדידת המים על ידי מערכת גלגלי שיניים שהסתובבו בכל עת שהמים זורמים והביאו להחלפת ספרות ב"שעון" המים. לשם הגעת האינפורמציה לחברת המים היתה החברה שולחת עובדים שבודקים בשטח את המספר המופיע בשעון ומעבירים אותו לחברה. השאלה ההלכתית שעוררו הפוסקים על השימוש במים בשבת היתה בדבר עצם מדידת המים לצורך תשלום לחברת המים, שלכאורה דינה כמו אדם המודד בשבת בחנות על מנת לקנות, פעולה שאסורה מדרבנן מחמת איסור מקח וממכר בשבת (עוד העירו לדון גם מצד צירוף המספרים אחד ליד השני שנגרם מחמת השימוש במים). למעשה דנו הפוסקים להקל מחמת סברות של גרמא ומתעסק ופסיק רישא דלא ניחא ליה באיסור דרבנן, ובפרט שבאיסור מדידה מפורש בגמרא שהאיסור הוא רק אם כוונתו למדוד (ואם אין כוונתו לכך מותר לו לתת את הסחורה אפילו בכלי מדידה), ועוד סברות המבוארות בהמשך המכתב [ראה שו"ת מים חיים (משאש) חלק ב סימן קכו, שמירת שבת כהלכתה (פרק יב סימן יט) שולחן שלמה (שכג, סק"א וסק"ב) ועוד].

בעת האחרונה על מנת להתייעל ולחסוך בכח אדם, התחדשו שיטות למדידת המים באופן דיגיטלי ולשליחת האינפורמציה לחברה באופן אלחוטי, וכך אין צורך לשלוח אנשים לשטח. (תועלת נוספת במונים הדיגיטליים היא שחברת המים יכולה לנטר תקלות וחרیגות

בצריכת המים הנובעים כתוצאה מנזילות ופיצוצים בצנרת ולטפל בהם בזמן אמת).

בדרך כלל כמות הצריכה במים במוני מים אלקטרוניים אלו מופיעה על גבי צג דיגיטלי במקום בצורה של מחוגים כפי שהיה במונים הישנים (לרוב מתחלף המספר עם כל תוספת צריכה של 100 ליטר אך עצם הרישום האלקטרוני נעשה גם בכמויות קטנות), והנתונים נשמרים על גבי שבב זעיר. בבוא העת מדפיסים מחשבי החברה את החשבון ושולחים אותו לצרכן.

התחדשות זו הביאה לפתחם של שומרי השבת שאלות נוספות הנוגעות לשימוש במים בשבת, היות ובמוני המים החדשים מתבצעת פעולה חשמלית כל אימת שמשתמשים במים. בין הנידונים שעלו היו השאלות:

א. האם פתיחת המים בבית המשפיעה על זרימת המים בצינורות וכתוצאה מכך מביאה לשינויים הנרשמים במערכת הדיגיטלית של מונה המים, נחשבת כמעשה או כגרמא.

ב. האם יש לדון את ההפעלה החשמלית של המונה כדבר שאינו מתכוון וכפסיק רישא שלא ניחא ליה או כמתעסק.

ג. מה טעם איסור הפעלת מכשור חשמלי בשבת בכלל - האם איסורו מן התורה משום בונה או מכה בפטיש או מדרבנן משום מוליד.

ד. האם יש לחשוש בהפעלת מוני המים הדיגיטליים לבונה או למוליד, היות וברוב המערכות אין פתיחה וסגירה של מעגל חשמלי אלא שינוי זרם במעגל חשמלי קיים.

ה. האם הכתיבה של הספרות על גבי הצג של מד המים היא כמלאכת כתיבה בשבת.

ו. האם שמירה של נתונים במחשב בשבת מוגדרת כאיסור תורה,

ועוד. שאלות אלו ועוד נידונו בארוכה בתקופה האחרונה בספרים וקונטרסים שיוחדו לעניין, בשות"ם ובקבצי עת תורניים שונים. [עיין קובץ ישורון כט כמה מאמרים בעניין, שבות יצחק חלק יב (דרזי), קונטרס שעוני מים בשבת (שטיצברג) ועוד].

יש לציין כי בשוק הישראלי קיימים מצד אחד מונים דיגיטליים לחלוטין שמחליפים לגמרי את מוני המים המכניים, ובהם כל צריכת מים יוצרת שינוי חשמלי הנקרא על ידי המונה, ומאידיך מונים דיגיטליים ה"מתלבשים" על גבי מוני המים המכניים, ובהם המערכת יודעת לקלוט את השינויים במחוגים המכניים ולתרגם אותם לנתונים דיגיטליים ואז לשלוח אותם למחשבים של חברת המים אחת לתקופה מוגדרת. מכמה סיבות השימוש במונים מן הסוג השני קל יותר מבחינה הלכתית ובעיקר מפני שפתיחת המים בבתי אינה משפיעה באופן ישיר על הפעלת מערכת חשמלית ורק מדי פעם מתבצעת פעולה חשמלית הקוראת את מדי המים המכניים (ראה מאמרו של הרב ישראל רוזן ז"ל (ראש מכון צומת) "סערה במדי מים אלקטרוניים", שם מתאר בפירוט את פעולת כמה מן המונים הללו ומעלה את צדדי ההיתר לשימוש בהם). המכתב שלפנינו עוסק במוני המים הדיגיטליים לחלוטין אשר נעשה בהם פתרון לשם שימוש בשבת ללא חשש הלכתי.

מאת

שאל דוד בוצ'קו

רב הישוב כוכב יעקב וראש ישיבת היכל אליהו
כוכב יעקב

לכבוד

מורנו ורבנו **הגאון הרב אליהו אברג'ל שליט"א**

אב"ד ירושלים

ירושלים

הנידון: היתר שימוש בשבת של מונה מים מחברת רימונים

אחר דרישת שלום כבוד תורתו,

אחרי בקשת המחילה מכבוד הרב אני פונה אליו בשאלה הלכתית
הנוגעת ליישוב בו אני מכהן כרבו.

לפני כמה חודשים פנו אלי חברי מזכירות של יישובנו כדי להתקין
שעוני מים שמעבירים אינפורמציה ישירות למחשב מרכזי.

ראיתי את המוצר שהציעו וקיבל היתר ממכון צומת וגם לי הקטן
היה נראה שהפתרון ההלכתי היה משביע רצון ומונע לגמרי חילול
שבת.

אמנם אחרי שהתקינו חצי מהשעונים בישוב קמו רבנים וטוענים
שיש בשעון זה משום חילול שבת ואין להתירו כלל ושאין להשתמש
במים כל זמן שהוא מותקן.

ואציג בקצרה מבנה השעון ואת הסיבות שחשבתי שמחמתן אין
מקום לאסור.

בשעון ישנם ארבע פעולות:

- א. מדידה של זרם המים.
- ב. רישום וירטואלי בתוך ה"זיכרון" של המחשב¹.
- ג. הצגת התוצאה על גבי המונה שמאפשר לכל אדם לקוראו².
- ד. העברת המידע למחשב מרכזי בישוב.

1. לעניין רישום נתונים במחשב בשבת נקטו רוב הפוסקים שאין שמירת הנתונים על גבי הדיסק המגנטי נחשבת ככתיבה כלל וכלל, כי אין כאן אותיות אלא שינויים חשמליים ומגנטיים בדיסק שרק על ידי מכשור מיוחד אפשר לקלטם ולתרגם אותם בחזרה לנתונים בעלי משמעות לאדם. עם זאת, דעת הגאון הרב שלמה זלמן אויערבך היתה שאף שאין לחייב על שמירת נתונים בדיסק משום כתיבה, מכל מקום אם לוקחים דיסק וממלאים אותו בנתונים יש מקום לחייב מטעם מלאכת בונה משום יצירת כלי בשבת, כי בהקלטת הנתונים על הדיסק הופכים אותו לכלי חשוב ו"בונים" אותו. ויש לדון בדעתו האם דבריו נאמרו רק בדיסק ריק שהכניסו לתוכו נתונים והפכו אותו מחתיכת פלסטיק ללא חשיבות לכלי המאחסן נתונים בעלי חשיבות אך בדיסק שכבר יש בו נתונים ורק משנים את הנתונים ומוסיפים עליהם אין זה נחשב כעשיית כלי בשבת, או שמא כל שמירת נתונים חדשים נחשבת כעשיית כלי לגבי אותו מקום בדיסק בו נשמרו נתונים אלו (עיין שלחן שלמה סימן תקמה הערה ה).

2. הפוסקים דנו בשאלה האם כתיבה על גבי צג מחשב דינה ככתיבה לעניין מלאכת שבת ואסורה מן התורה (כן דעת הגר"ש וואזנר, הגרי"ש אלישיב, הגר"נ קרליץ ועוד) או שמא אין לה דין כתיבה כי האותיות על הצג נידונות ככתב שאינו מתקיים (הגרש"ז אויערבך ועוד) סברא נוספת להקל הובאה בשם הגרש"ז אויערבך (נשמת אברהם סימן שמ סק"א-11) שהיות והכתיבה על הצג נעשית על ידי ירי של אלקטרונים על חומר זרחני המרוח בדופן הפנימית של המסך אין כאן תכונת כתיבה כלל והרי זה דומה לאדם שהדליק עשר מנורות העומדות זו בצד זו באופן שיוצרות צורת אות, שפשיטא שאין לחייבו משום כותב. בנידון דידן יש סברות נוספות להקל כי הכתיבה על הצג לא עומדת להתקיים אלא עד פתיחת הברז הבאה, וגם אין פתיחת הברז נחשבת כדרך כתיבה (אפילו אם נאמר שכתביה על צג מחשב על ידי מקלדת נחשבת כתיבה).

בשבת לא מתבצעות כלל הפעולות השלישית והרביעית. בצג של השעון מופיעים עם כניסת השבת המילים שבת שלום או חג שמח והספירה לא מוצגת, והעברת המידע למחשב המרכזי מתבצעת רק במוצאי שבת.

לכן הלכתית יש לנו לדון על שני השלבים הראשונים. לשם הבנת העניין נתאר את פעולת המונה.

א. החלק בו זורם המים מכיל מאיץ שמסתובב כתוצאה מזרימת המים. חלק זה כולל מגנט היוצר שדה מגנטי שמסתובב ביחד עם המאיץ. בדרך זו מתבצעת המדידה.

ב. הרישום הווירטואלי מתבצע בתוך המחשב על ידי שבב אלקטרוני שפועל ברציפות וקולט את המידע ו"רושם" אותו בתוך המחשב.

השימוש במים אינו פותח או סוגר זרם חשמלי אלא משנה את האינפורמציה שמקבל הזיכרון של המחשב.

חשובני כי מערכת זו טובה בלי פקפוק כלל, ואפרט את שיקולי:

א. אין כאן כתיבה על פי ההגדרות של כתיבה, דבר המתקיים על דבר המתקיים³.

3. כפי שהזכרנו בהערה לעיל, דעת רוב הפוסקים שבשמירת הנתונים על גבי הדיסק אין איסור כתיבה, כי אין כאן אותיות שניתן לקראן אלא סימונים מגנטיים שאי אפשר לקלטם ולהבינם אלא במכשיר מיוחד. אמנם לכאורה יש לדון מצד איסור בונה שיש בשמירת נתונים על דיסק לדעת הגרש"ז אויערבך, וגם כאן הנתונים נשמרים על הדיסק של שעון המים ואחר כך נשלחים לחברה. אולם יש לדחות בשני אופנים: א. יש לומר שגם לדעת הגרש"ז אין איסור בשמירת נתונים על דיסק שכבר יש בו נתונים קודמים, ורק בהפיכה של דיסק ריק לכלי חשוב שיש בו נתונים סבר שיש איסור וכנכתבלעיל בהערה; ב. עוד יש לומר שגם לגרש"ז אין שם "בונה" ביצירת דיסק רק כשכוונתו לשמור בדיסק נתונים לאורך זמן כמבואר בלשונו, אולם כששומר על הדיסק נתונים לזמן קצר

- ב. אין סגירה או פתיחה של מעגל חשמלי, ולכן לכאורה אין כאן בונה גם לחזון איש⁴.
- ג. אין נולד⁵ לכל השיטות כי בשבת עצמו אין שום יצירה.
- ד. בימי חול, הנתונים האלה מוצגים על גבי המונה ויש כאן כתיבה דיגיטלית, אבל לא בשבת. האינפורמציה נשאת במחשב ואין העברה של האינפורמציה לא לצג ולא למחשב המרכזי עד מוצאי שבת.
- ה. אפילו אם נאמר שיש כאן מלאכה דרבנן קל, הרי זה פסיק רישיה באיסור דרבנן קל שנראה שאפשר להקל בזה לא רק למחבר אלא גם לרמ"א⁶.

בלבד, וכל העת משתנים הנתונים אין בזה משום יצירת כלי המתקיים (ועיין סברות נוספות להקל בקובץ ישורון כט עמודים תרג-תרלו במאמרו של הרב שמחה בונים לייזרון).

4. כידוע, דעת החזון איש היתה שהפעלת חשמל בשבת כרוכה באיסור בונה. דעתו פורסמה בספר חזון איש ובחלופת מכתבים עם הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך. לפי העולה מדבריו במקומות אלו יש בהפעלת המעגל החשמלי משום מלאכת בונה בשבת מחמת שסגירת המעגל נחשבת כתקיעה [אפילו אם היא רפויה] וכן משום שהזרמת הזרם במעגל היא הפיכתו "ממוות לחיים". הגרש"ז אויערבך נחלק עליו בהגדרת העניין, ונקט שסגירת ופתיחת המעגל נחשבת שימוש בכלי ולא יצירת הכלי, ויצירת זרם החשמל אינה שונה בדינה מהזרמת מים בצינור. ועל כל פנים כתב הגרש"ז א שגם לשיטת החזון איש אין איסור בונה בהגברת זרם במעגל חשמלי אלא רק בסגירת מעגל חשמלי. [אולם יש חולקים על כך וסוברים שלפי החזון איש יש לאסור הגברת זרם מן התורה (הגר"ח קנייבסקי ועוד), וכן יש המחמירים משום דין נולד (הגר"ש אלישיב)].
5. דעת כמה אחרונים (בית יצחק ועוד) שאין איסור תורה בסגירת מעגל חשמלי בשבת, אך מכל מקום יש איסור דרבנן משום "נולד", כי הזרם החשמלי נחשב כדבר הנולד בשבת.
6. עיין מה שכתבתי בעניין זה ב"בעקבות המחבר חלק א במאמר "פסיק רישיה דינחא ליה באיסור דרבנן" מעמוד רכ.

ו. ובמיוחד שגם בשעון מכני יש בעיה, כי הלוא יש איסור מדידה בשבת וכן איסור כתיבה על ידי חיבור של המספרים שמסתובבים (על פי חלק מהפוסקים) אלא שלא חוששים לזה מהטעם שמדידה נחשב איסור קל ויש שאומרים שאין זה נקרא כתיבה אלא כשכותב גוף האות ולא כשמניחים מספרים זה על יד זה.

תמכתי יתדותיי בדברי האי גברא רבה מורנו ורבנו הרב עובדיה יוסף שליט"א.

א. בענייני החשמל קיבל שיש בזה איסור, אבל הגביל את זה בחשמל שיוצר הבערה כלשהיא או שנוצר לכל הפחות משהו ממשי.

ב. הנה פסק שבגרמופון, רדיו וטלפון בשבת אין אלא איסור דרבנן (יביע אומר חלק א סימן כ).

ג. כן כתב שאין איסור ברמקול מצד החשמל כי לדעתו הוספה בזרם מותרת ואסר מטעם אחר, והתיר בשופי את מכשירי השמיעה (יביע אומר חלק א סימן יט אות יח ואות יט).

ד. הוא גם פסק להתיר אפילו פסיק רישיה דניחא ליה באיסור דרבנן (יביע אומר חלק ד סימן לד).

ה. ובנוסף בדרבנן כתב להתיר פתיחת הברז כשמים קרים נכנסים לדוד שמש ומתבשלים בתולדות חמה משום שנחשב רק הסרת המונע (יביע אומר חלק ד סימן לד אות לו).

ו. ועל כן, על פי רבנו הרב עובדיה יוסף לכאורה ברור שהשעון מים הזה מחברת רימונים מותרת בשבת, כי הנה בשבת מתבטלת הכתיבה הדיגיטלית ויש כאן רק מדידה בשדה מגנטי והעברת המידע למחשב פנימי שאינו עוזר לאף אחד בשבת עצמו, ואם נאמר שיש כאן איזה שהוא איסור דרבנן הלוא הרי זה פסיק רישיה בדרבנן וזה על ידי פתיחת הברז שפסק הרב שזה נחשב הסרת המונע שמותר כשכל

האיסור הוא בדרבנן⁷.

ואחרי כל זה ראיתי מה שכבודו כתב בספרו דברות אליהו סימן כג והרחיב במעניתו להתיר לאסיר להסתובב עם אזיקים וקראתי את כל תשובתו בו מרחיב ומביא את כל השיטות ואת כל החששות ומסיק בכוחו דהיתירא ומתשובה זו למדתי בקל וחומר שמונה מים זה מותר בלי פקפוק.

ואשמח לקבל תשובתו של כבודו. פסקיו של כבודו הם מאור לעיניים.

בהערכה רבה ובהכנעה

שאל דוד בוצ'קו

7. נבהיר בזאת כי אין כוונתנו במכתב זה לפסוק באופן חד משמעי כי מונים דיגיטליים רגילים שלא נעשתה בהם פעולה המכשירה אותם לשימוש בשבת כאמור במכתב יהיו אסורים לשימוש בשבת. גם במונים הרגילים שלא נעשה בהם הכשר יש טעמים רבים להקל. כוונת המכתב היא רק להבהיר שבמונים שעליהם מדובר שנעשו בהם הפעולות האמורות להכשירם לשימוש, אין כל חשש להשתמש בשבת, וישתו ענוים וישבעו. ועיין במאמר הקודם "שימוש בחשמל בשבת" שמשם נלמד היתר להשתמש במוני מים רגילים, וחשוב להדגיש כי בחו"ל לא שייך להתקין מוני מים מיוחדים.

מוני מים, פסק הגאון

הרב אליהו אברג'ל שליט"א

אחרי שכתבתי את התשובה על מוני מים שלחתי למורנו ורבנו הרב אליהו אברג'ל, מחבר שו"ת דברי אליהו י' חלקים וזה מה שהשיב לי.

בס"ד יד סיון תשע"ג

לכבוד ידידי הרב הגאון מעו"מ חו"ב הרב שאול דוד בוצקו שליט"א
רב ומו"צ ק"ק כוכב יעקב וראש ישיבת היכל אליהו,
שלום רב לכבודו ולסובבים הודו

אחרי שים שלום טובה וברכה הנני לאשר קבלת שאלתו בנדון היתר שימוש בשבת של מונה מים מחברת רימונים. ופעולתו כדלהלן מדידת זרם המים, רישום בתוך זיכרון המחשב. והצגת התוצאה על גבי המונה שניתן לקוראו. והעברת המידע למחשב המרכזי בישוב, אי שרי להשתמש במכשיר זה בשבת או לא.

תשובה: איתא בגמרא שבת דף קכ ע"ב, לא תעשה כל מלאכה עשיה הוא דאסירא אבל גרמא שריא. ומדרבנן גם גרמא אסור. על כן והנה לכאורה בנידון דידן כל הפעלת מונה זה הוא על ידי גרמא בלבד שעל ידי פתיחת ברז המים מופעלים כל הנזכרים לעיל ואינו אלא גרמא דאסורא מדרבנן.

אלא דלכאורה פסיק רישיה הוא בדבר דרבנן עיין מאירי שבת דף כט ובשו"ת תרומת הדשן סימן סו ובספר ערך השולחן שטז סק"א מה האריך דדין זה ובדברי תרומת הדשן. וסוף דבר העלה שם דפסיק רישיה בדבר דרבנן מותר. ועיין עוד בכף החיים סימן שז ס"ק מג דפסיק רישיה בדבר דרבנן מותר. ובשו"ת באר יצחק חלק אורח חיים סימן טו מקל אפילו פסיק רישיה דניחא ליה בדרבנן דשרי ובשו"ת

קרית חנה דוד חלק ב סימן נז. ואף שיש חולקים בזה עיין מגן אברהם אורח חיים סימן שיד דפסיק רישיה בדרבנן אסור מכל מקום רבו הפוסקים המתירים עיין יביע אומר חלק ד סימן לד שכן העלה להלכה, ואף שבהגהות רבי עקיבא איגר אורח חיים סימן שיד הביא ראייה למגן אברהם שם מכל מקום העלה הוא להלכה בפסיק רישיה בדרבנן ממש. עיין שם.

ועיין בשו"ת מהרש"ם חלק ב סימן רמו שכתב ולא אכחד כי אני חוכך בלבי בהבערה וכבוי חשמל בשבת אי הוי מלאכה דאורייתא כיוון שלא מצאנו כיוצא בזה במשכן ועוד אינו אש ממש שהרי אינו שורף את חוט החשמל שהוא הברזל. וכן כתב הלבוש מרדכי חלק א סימן מז דאין הבערה מן התורה אלא כשהחומר כלה על ידי האש על כן כתבה התורה לא תבערו, אבל באור החשמל שמאיר על חוטי מתכת כיוון שהם לא מתבערים לא חל עליהם איסור התורה. וכל שכן לשיטת הראב"ד דסבר ליה דאין כלל כיבוי בגחלת של מתכת.

אולם רבו הפוסקים החולקים וסוברים דאסור תורה יש בחשמל. עיין שו"ת אחיעזר חלק ג סימן ס, משפטי עוזיאל חלק א סימן טז חזון איש שבת סימן ג אות ט. בשו"ת ציץ אליעזר חלק א סימן כ, ובשו"ת ים הגדול סימן כו כתב דעניין החשמל מוטל בספק אי הוי דאורייתא או לא. עיין שם.

ולכאורה הואיל ואיירי בספיקא דאורייתא, הרי פסק הרמב"ם הלכות שבת פרק א הלכה ו, דפסיק רישיה חייב מן התורה וזה לשונו:

עשה מעשה ונעשית בגללו מלאכה שודאי תעשה בשביל אותו מעשה אף על פי שלא נתכוון לה, חייב שהדבר ידוע שאי אפשר שלא תעשה אותה מלאכה. כיצד הרי שצריך לראש העוף לשחק בו לקטן וחתך ראשו בשבת אף על פי שאין מגמתו להריגת העוף

בלבד חייב שהדבר ידוע שאי אפשר שיחתוך ראש החי ויחיה אלא המוות בא בשבילו. וכן כל כיוצא בזה.

הרי מפורש דפסיק רישיה חייב מן התורה וכן מפורש בחידושי הריטב"א והר"ן עבודה זרה לח. עיין שם.

ולפי זה יהי אסור דהוי פסיק רישיה ואיסור תורה הוא. אולם עיין גם בזה בספר מלא הרועים דבר שאינו מתכוון אות כז שהביא פוסקים רבים החולקים על הרמב"ם דפסיק רישיה אין איסורו אלא מדרבנן. אבל על כל פנים ספיקא דאורייתא הוא.

ואם כן לפי זה דאיסור הדלקת חשמל ופסיק רישיה בדבר תורה נחלקו בו אם איסור תורה הוא הרי ספקא דאורייתא הוא אף על פי דנחלקו בזה הפוסקים בספיקא דאורייתא לחומרא אם מדאורייתא או מדרבנן עיין שבת שמעתתא א בזה, מכל מקום לחומרא הוא.

והנה פסיק רישיה דלא ניחא ליה אי מותר לכתחילה נחלקו בזה הראשונים. דעת הערוך הובא בתוספות שבת קג והרא"ש והרמב"ן והריטב"א שם אפילו באיסור תורה שרי לכתחילה וכן דעת הרמב"ם פרק ו משבת הי"ז (ועיין לגאון רבי חיים מבריסק בחידושים בזה).

אולם הריב"ש סימן שצד והאור זרוע חלק ב סימן נד סבר ליה דפסיק רישיה דלא ניחא מכל מקום אסור מדרבנן בדבר דאיסורו מן התורה. עיין שם. והנה בשו"ת מנחת שלמה סימן ט לרב שלמה זלמן אוירבך זצ"ל כתב אף שאין גופי החימום חוט לוחט, אבל איסור מוליד איכא שמוליד זרם בחוטי חשמל ודמי למלאכה שבזרע דבר חדש. ובירושלמי ביצה פרק ה הלכה ב דמוליד איסורו מדרבנן ומסיק שם בזרם שהוא מוליד אין איסור מן התורה, אלא מדרבנן.

ומכח זה התיר בשו"ת משפטי עוזיאל מהדו"ת אורח חיים סימן לז ובשו"ת ציץ אליעזר חלק ח סימן יב אות ד לפתוח המקרר אפילו

בזמן שהוא שקט ונח ועל ידי פתיחתו מתחיל לפעול זרם אינו אש. וגם לא ניחא ליה שהרי על ידי כניסת החום עם פתיחת המקרר מתחיל לפעול ובודאי לא ניחא ליה וכן פסקו בשו"ת הר צבי חלק ג אורח חיים סימן קנא ומנחת שלמה שם סימן ו ויביע אומר חלק ג סימן יז, דכיוון שהזרם אינו אלא מוליד ואיסורו מדרבנן, והוי גרמא בדבר דאסור מן (התורה) [מדרבנן] וגם אינו מתכוון. עיין שם.

והנה בשולחן ערוך אורח חיים סימן שיח סעיף טז פסק דמותר לתת איפנדא בשבת סמוך לאש ואפילו שהשומן נימוח. ולכאורה הרי הוא מוליד ומאי שנא מאיסור ריסוק שלג וברד דאסר משום מוליד. ונראה דיש לחלק אם הוא עשה מעשה בידים כמו ריסוק שלג וברד, דאסור, לאיפנדא דאינו עושה מעשה בפועל. ונעשה רק על ידי גרמא בלבד דשרי לכתחילה.

ועיין בחידושי הרשב"א שבת קז דכתב דלכתחילה מותר לנעול הבית בשבת ואף שיש צבי בתוכו. ואין בזה משום צד דכל דין איסור מפסיק רישיה דווקא כשאינו עושה עמו שום דבר של היתר, אבל אם עושה עמו דבר היתר ובמיוחד כאשר כוונתו בעיקר לדבר של היתר באופן זה פסיק רישיה מותר והרי הכא אין כוונתו לשמור הצבי דכל עיקר הוא לשמור ביתו מגנבים אף על פי שיש כאן לכאורה גם צידת הצבי דשרי משום דאינו מתכוון. ועיין בשו"ת דברות אליהו חלק ח סימנים כג וסימן כד באריכות.

המורם מכל האמור: הלכה למעשה מכשיר זה מותר בשימוש הואיל ואיירי בגרמא דאיסורו מדרבנן, ורבו הפוסקים המתירין לכתחילה וגם בדלא ניחא ליה. וגם איירי בזרם חשמלי דאין בו אלא נולד שהוא מדרבנן ואין זה אלא פסיק רישיה בדבר דאולי דרבנן ולכולא עלמא שרי לכתחילה. ויש עוד טעמים רבים להקל ואכמ"ל.

בכבוד רב, ע"ה אליהו אברג'ל